

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TASAVVUFTA SEFER KAVRAMI

Hayri KARACA

Danışman
Prof.Dr. Mehmet DEMİRCİ

İZMİR
2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.....
.....’’Tasavvufta.....Sefer....Kavramı’’.....’’ adlı çalışmanın,
tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın
yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu,
bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Hayri KARACA

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Hayri Karaca
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Tez Konusu : Tasavvufta Sefer Kavramı
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Evet

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez mevcut hali ile basılabilir.

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.

Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Tasavvufta Sefer Kavramı
Hayri KARACA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tasavvufun gayesi insanı güzel ahlak sahibi yapmaktır. Bu amaca ulaşma yollarından biri de seferdir. Tasavvufta iki çeşit sefer vardır. Birincisi maddi yolculuk, ikincisi ise manevi yolculuktur. Manevi yolculuğa tasavvuf literatüründe ‘seyr ü süluk’ denir. Her iki yolculuğun da belli bir amacı olmalıdır. Amaçsız olarak yapılan yolculuk kişiye hiçbir fayda temin etmez. Bu yolculuklarda amaç manevi olgunluğa ulaşmaktır.

Gerek maddi gerekse manevi sefere çıkmadan önce bir takım hazırlıklar yapılmalıdır. Müridler sefer süresince, mürşidlerini ziyarette ve dönüş esnasında uymaları gereken edepleri vardır. Bu edepler maddi sefer içindir. Manevi seferde uyulması gereken temel kural, mürşidin emrine uymaktır. Diğer taraftan manevi seferde bir takım bölümlerin var olduğu da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1)Sefer, 2)Seyr ü Süluk, 3)Mürşid,

ABSTRACT
Master Thesis
Journey in Tasavvuf

Hayri KARACA

Dokuz Eylul University
Institute Of Social Sciences
Department of Fundamental İslamic Sciences

Aim of sufiism is to make human being having good morality. The journey (sefer) is one of the ways to perform this aim. There are two kinds of journey in sifiism. Spiritual journey is have be called "seyr ü süluk" in tradition of sufiism. A determinated aim must be in this two journey. The journeys without aim aren't of any benefit.

The aim in two journeys is to acquire spiritual perfection. Before journey and spiritual journey is must be some aranged. In during journey and visiting and returning some duty must be taken in to consideration on the part of guide and disciple. This dut yare necessary for journey but commond of guide is necessary in spiritual journey. There are some kind of spiritual journey.

Key World: 1) Journey, 2)Spiritual Journey, 3)Guide

ÖNSÖZ

Yüce Allah insanları en güzel sûrette yaratmıştır. İnsanlar yüce yaratıcının yeryüzündeki halifeleridir. Rabbimiz insana iki potansiyel kabiliyet vermiştir. Bunlardan hangisi işlenirse, kişide o yönde ilerleme kaydetmektedir. Hakk Teâla rûhi yönünü geliştiren insanlardan, onun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan, meratib-i vücûdu kendinde toplayanlarına ayrı bir değer vermiştir. Bu şekilde olan insanlara “insan-ı kâmil” denir. Azüzziddin Nesefî (ö.700/1300) insan-ı kâmil’i “şeriat, tarikat ve hakikatte tam olan insandır” diye tarif eder ve bunu şöyle açıklar. “Kâmil insan iyi söz, iyi hareket, iyi ahlâk ve bilgide tam olandır.” İnsanın manevi yönünün gelişmesi mümkündür. İnsanların rûhi yönünü geliştirmesi manevi seferle olur.

Bir düşünce ve hayat tarzı olarak tasavvuf, İslam’ın değişik algılanış biçimlerinden biridir. İslam’ın başlangıcında kısaca zühd anlayışı olarak ifade edebileceğimiz bir hayat tarzı olarak görülen tasavvuf, ileriki asırlarda sistemleşmiş ve insanın iç dünyasını imara çalışan, kötü duygularını tashih ile uğraşan bir sistem ve ilmi disiplin haline gelmiştir. Bu yolda “hal” olarak adlandırılan “manevi tecrübe” yönü bu işin zevk ve haz tarafıdır.

Mutasavvıflar tasavvufi hayatı Allah’a doğru giden bir yolculuk olarak ifade ederler. Sufiler, Allah’a doğru giden bu yolda kendilerine rehber edinirler. Bu rehberlere de “mürşid” denir. Müridler manevi yolculuklarında daima mürşidleri ile ilişki içerisinde dirler. Aslında kamil bir mürşide gitmek Allah ve Resulüne hicret etmektir. Bu niyetle başlayan yolculuk basit ve alelade bir yolculuk değildir. Nereye,

kime, niçin ve nasıl gideceğini bilmeyen bir yolcu şaşkınlık içinde kalır. Senelerce bu yolculukta olup da maksadına ulaşamayanlar da mevcuttur.

*Araştırmam boyunca kıymetli zamanları içerisinde bana vakit ayırarak yakın ilgi gösteren, konunun tespitinde, tezi baştan sona tetkik edip, değerli eleştiri ve düzeltmeleri ile bu şekilde gelmesinde büyük yardımları olan muhterem hocalarım **Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ** ve **Doç. Dr. Himmet KONUR**' a şükran borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Hayri KARACA

İZMİR
2006

İ Ç İ N D E K İ L E R

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Seferin Anlamı.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

MADDİ SEFER

I- Tasavvuf ve Sefer.....	8
A. Seferin Gayesi.....	11
1. Sufilerin Sefere Çıkış Amaçları.....	13
B. Sefer Öncesinde Yapılması Gereken Hazırlıklar.....	17
C. Sefer Esnasında Uyulması Gereken Edepler.....	20
D. Mürşidi Ziyaret Edepleri.....	25
E. Sufilerin Seferden Dönüş Edepleri.....	26
F. Sufilerin Seferle İlgili Duaları.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ SEFER

I. Seyr ü Sülûk Kavramları.....	29
a. Seyr	29
b. Süluk.....	31
c.Mürşid	35
d. Mürid	40
II. Seyr ü Süluk Yapmanın Yolları	43
a. Ruh	43
b. Kalp	45
c. Nefis	48
1. Nefis Mertebeleri	49
III. Seyr ü Sülûkün Niteliği ve Çeşitleri.....	52
a.Seyr ü Sülûk.....	52
1. Seyr İlallah.....	53
2. Seyr Fillah.....	54
3. Seyr Billah.....	55
4. Seyr Anillah.....	55
IV. Seyr ü Sülûkün Delilleri.	57
a. Kur'ân-ı Kerîm'deki Deliller.....	57
b.Hadislerdeki Deliller.....	60
V. Seyr ü Sülûkü Tamamlamanın Gerekliliği	63
VI. Seyr ü Sülûkün Gayesi ve Edepleri.....	65
VII. Seyr ü Sülûkta Rehberin Gerekliliği.....	68
SONUÇ	70
KAYNAKLAR	72

KISATMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.s	Aleyhisselam
b.	İbn, bin
bkz.	bakınız
ev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
Krş.	Karşılaştırmız
s.	Sayfa
Sad.	Sadeleştiren
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
vd.	ve devamı
trs	tarihsiz

GİRİŞ

I-Araştırmanın Konusu ve Önemi

Tasavvuf geçmişte ve günümüzde İslam toplumlarını derinden etkileyen dini ve toplumsal bir faktör olmuştur. Tasavvufun bu özelliği günümüzde de devam etmektedir. İnsanın özü ile hakikatini ruh ve akıl teşkil eder. Yeryüzünde insanlar arasında insanlık vasfı en üst derecede tezahür eden kimseler bulunmaktadır. Böyle kişilere “insan-ı kâmil” denir. Manevi olgunluklar muhtelif görünümde ortaya çıkmaktadır. Her insan varlığın hakikati karşısında hususi bir tavra sahip olur. Tasavvufun temel amacı da manevi olgunluğa sahip bireyler yetiştirmektir.

İnsanoğlu yapısı itibarıyla meraklı bir varlıktır. Tarih boyunca insanlar kendi yaşadıkları yerler dışındaki memleketleri hep merak etmiş ve gezip görmek istemiştir. Başka diyarların doğal güzelliklerini seyretmek, yaşayış şekillerini görmek amacıyla seyahat yaptığı bilinmektedir. Çünkü yeni yerler ve değişik yüzler tanımak insanın her zaman ilgisini çekmiştir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde seyahatler, düşmandan kaçmak veya ticaret amacıyla yapılmışsa da, daha sonraki dönemlerde yapılan seyahatler değişik yönlere kaymıştır. İlim öğrenmek, inandığı inancın başka diyarlara yayılmasını sağlamak, maddi ve manevi konularda kendini yetiştirmek gayesiyle de seyahatler yapılmıştır.

Allah'ın kuvvet ve kudretini temaşa etmek, yarattıkları hususunda tasarruflarını seyretmek için seyahat büyük önem arzeder. Dünyanın güzelliklerini, içinde cereyan eden olaylara bir ibret ve tefekkür nazarıyla bakmak için yapılacak seyahatin insanın ruh ve kalbine vereceği haz tartışılmazdır. Geçmişte yaşamış medeniyetlerin ve insan topluluklarının akibetini görmek insana dünyadaki

varlıkların geçici olduğunu hatırlatır. Dünya hayatına çok fazla ehemmiyet vermenin ne kadar lüzumsuz olduğunu, insanların ne kadar aldandığını fark ettirir. Tüm bu olanlar insanlara bu dünya için çalışmak ne kadar gerekli ise daha fazlasının ahiret için de gerektiğini öğretir.

II. Seferin Anlamı:

Mustafa Kara seyahatin tasavvufi bilgileri elde etmenin yollarından biri olduğunu söyler ve mutasavvıfların diyar diyar dolaşmalarından dolayı “seyyâhun” ismini almalarına sebep olan bu olgunun tasavvufta önemli bir yeri olduğuna dikkat çeker.¹ Sefer kelime olarak yolculuk yapmak, mesafe katetmek, yolda yürümek anlamlarına gelir.² Seyyid Şerif Cürçâni (ö.816/1413)’ye göre ise seferin sözlük anlamı mesafelerin geçilmesi demektir.³

Seferin terim anlamı Hakk’a yönelmeye başlayan kalbin zikirle seyretmesi ve manevi yolculuk yapmasıdır.⁴ Seferin Fıkıhtaki anlamı ise yolculuk maksadıyla çıkıp üç gün üç gece veya daha fazla süre ayaklarla yahut deve ile yapılan yolculuk demektir. Hakikat ehline göre ise sefer zikir ile Hakka yönelmek olan kalbî seyirdir.⁵ Sefer maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır.

a-Maddi Sefer: Maddi sefer yolculuk yapmak demek olup sözlükte yolculuk, yolcu, mesafe, bir semte ulaşmak için bir yerden çıkmak, güneş battıktan sonra geride kalan beyazlık,⁶ yazıcı,⁷ hattat,⁷ kitap,⁸ dağıtmak, başın ön tarafındaki

¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.216

² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s.455

³ Seyyid Şerif Cürçani, *et-Tarifât, (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, çev. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, s.126

⁴ Süleyman Uludağ, a.g.e., 455

⁵ Cürçani, a.g.e., 126

⁶ Muhammed b.Yakub Firuzabadi, *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Bahiye, 1304 h.,c.2, s.399

⁷ Abese Suresi, 80/15

⁸ Cuma Suresi, 62/5

saçların dökülmesi, cilt üzerinde kalan iz, deveye vurulan gem, azık, elçi, iki topluluk arasındaki soğukluk sebeplerini kaldırıp uzaklaştıran kimse,⁹ ağarmak,¹⁰ parlamak,¹¹ uzak yerlere gitmek,¹² uzak yerlere giden yolcu (ibn sebil),¹³ bakmak¹⁴ anlamlarına gelmektedir.

İnsanoğlu günümüzde olduğu gibi geçmişte de yaşadığı yerlerin dışında kalan yerlerin güzelliklerini, coğrafi özelliklerini ve tarihi değerlerini görmek istemiştir. Başka memleketlerde yaşayanların hayat tarzını, aile yapısını, yönetim biçimlerini, ananelerini hep merak etmiştir. Geçmiş yüzyıllarda başka memleketler hakkında bilgi verme, insanların yaşama biçimlerini anlatma ve tanıtmaya görevini daha çok seyyahlar yerine getirmiştir. Gezdikleri memleketler hakkında çeşitli konuları ele alan seyyahlar seyahatnameleri ile insanların bilgi sahibi olmalarını sağlamışlardır.¹⁵

Cüneyd-i Bağdâdi (ö.279/909) tasavvufun sekiz haslet üzerine kurulduğunu söyler ve bunların arasında seyahate de yer verir. Bu hasletler seha, rıza, sabr, işaret, gurbet, suf giyme, seyahat ve fakrdır. Cüneyd (ö.279/909) bunların her birini bir peygamberden etkilenecek oluşturmuştur ve şöyle açıklamıştır. Sûfi sehâ ve cömertlikte İbrahim peygambere tâbi olur. Çünkü o, cömertlik konusunda oğlunu kurban edecek dereceye ulaşmıştır. Sûfi rıza konusunda İshak peygambere

⁹ Ebu'l-Fadl Muhammed Mükerrrem İbn Manzur el-Mısri , *Lisanü'l-Arap*, Beyrut, 1955, c.2, s.198

¹⁰ Müddesir Suresi, 74/34

¹¹ Abese Suresi, 80/38

¹² Tevbe Suresi, 9/112

¹³ Bakara Suresi, 2/215; Nisa Suresi, 4/36; Tevbe Suresi, 9/60; İsra Suresi, 17/26

¹⁴ En'am Suresi, 6/11; Al-i İmran Suresi, 3/137; Yusuf Suresi, 12/109; Nahl Suresi, 16/36

¹⁵ *Seyahatname*: Bir yazarın yurt içinde ve dışında yaptığı gezilerde gördüklerini anlatan yayınların tümüne verilen addır. Seyahatnamede gezgin bir toplumun bütünüyle yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, türlü açılardan dikkatini çeken veya çekeceğini umduğu başlıkları sergilemeye çalışır. Seyahatname aynı zamanda bir tarih belgesi niteliği taşır. Ayrıca üslup özellikleri, yeni ülkeler ve çeşitli olaylar karşısında yazarın davranışını belirten, ustalığıyla da edebi eserler arasında yer alır. Belli başlı seyahatnameler: 1-Evliya Çelebinin Seyahatnamesi, 2-İbn Faldanın Seyahatnamesi, 3-İbn Batutanın Seyahatnamesi Bkz. Orhan Şaik, Gökyay, *Türkçede Gezi Kitapları*, Türk Dili Gezi Özel Sayısı, Ankara, 1973, c.27, sayı 258, s.457; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara, 1989, s.554

uyar. Zira o, Allah'ın emrine rıza göstererek aziz canını fedaya hazır olduğunu söylemişti. Sûfi sabır konusunda Eyüp peygambere uyar. Çünkü o, yaralarının kurutulması konusunda sabretmişti. Sûfi işarette Zekeriyya peygambere tabi olur. Çünkü Hakk Teâla onun için "Rabbine gizli bir nida ile niyazda bulunduğu zaman"¹⁶ ayeti ile onun durumunu bildirmektedir. Sûfi gurbette Yahya peygambere tabi olur. Zira Yahya peygamber vatanında yalnız ve garip yaşamıştır. Sûfi seyahat ve gezgincilikte İsa peygambere uyar. İsa peygamber her şeyden tecerrüd ederek seyahat ederdi. O derece ki, bir bardak ve taraktan başka bir şeye sahip değildi. Sûfi fakr¹⁷ konusunda Hz. Muhammed'e (sav), sûf ve yün giymede de Musa peygambere uyar.¹⁸ Ebu Bekir Kelabâzi (ö.380/990) *Taarruf* adlı eserinde tasavvufun on esastan biri olarak da çok sefer yapmayı sayar. Yüce Allah'ın "yeryüzünde gezin"¹⁹ sözü inkar ve cehalet karanlığı ile değil, ilim ışığı ile gezin şeklinde izah edilmiştir.²⁰

b-Manevi Sefer: Manevi sefer salikin ilmini, hallerini, amellerini, şeyhinin gösterdiği yolda süsleyip üstün vasfa sahip olmasıdır. Saliklerde zikir ve ibadetle ilgili bir takım haller peyda olur, zaman zaman vecdlerin ortaya çıktığı görülür. Esasen salikin yol alması zevk, vecd ve hal ileler.²¹ Kaşânî (ö.730/1330) sülûkü Allah teâlanın cemâlinin tecellisi için kalp evini ağıyardan temizlemek olarak

¹⁶ Meryem Suresi, 19/3

¹⁷ Hz. Muhammed (sav) bir hadisinde "Allahım! Beni fakir yaşat, fakir öldür, fakir haşret." Bkz. Tirmizi, Zühhd, 37

¹⁸ Ali b. Osman Hucviri, *Keşfu'l-Mahcub, (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah yayınları, İstanbul, 1982, s120

¹⁹ Rum Suresi,30/9; Ankebut Suresi, 29/20

²⁰ Ebu Bekir Kelabazi, *Taarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1979, s.134

²¹ Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yayınları, İstanbul, 1969, s.119

tarif eder. Sülûk cehaletten ilme, fena huylardan güzel huylara, kendi vücudundan Hakkın vücûduna harekettir.²²

Tasavvuf ehli arasında, tasavvufi eğitimin devamı boyunca yapılan faaliyetlere ve manevi yolculuğa “seyr ü sülûk” denir. Bu eğitimde merhale merhale ilerleme söz konusudur. Şeyhin denetimi, yol göstermesi yanında müridin ihlası, gayreti ve kabiliyeti de önem taşır.²³ Şeyhe intisapdan sonra sülûk başlar. Sülûkten maksat Allah’a vasıl olmaktır. Allaha vasıl olmaya çalışan bu yolculara salik denir.²⁴ Salik Allah’a yürüyen, giden demektir. Mutasavvıflara göre mürid ile müntehi arasında seyre devam edenlere salik denir.²⁵ Salik makamlarda ilmiyle değil haliyle yürüyen, ilerleyen kimsedir. Böyle kimseler için ilim ayn halinde “ayne’l-yakin”dir.²⁶ Salik nazarında sülûk vusûl’e istidat kazanmak için ahlaki temizlemekten ibarettir. Kulun nefisini mevki ve makam sevgisinden kin ve hasetten, kibir ve cimrilikten, gösteriş ve yapmacılıktan, yalan ve gıybetten, hırs ve zulüm gibi kötülünen huyların hepsinden temizleyip ilim, hilm, haya, rıza ve adalet gibi övülen huylar ile zatını ziynetlendirmesidir.²⁷ Sülûk saliki vuslata hazırlayan ahlak terbiyesi olup salikin “tekmil-i meratib” edinceye kadar geçirdiği safhalara verilen isimdir.²⁸ Bu safhaların aşılmasındaki süre herkes için aynı değildir. Zira herkes istidat, niyet, hizmet ve himmetine göre yol kateder. Seyr ü sülûk hal ve davranışların takip ettiği çizgi demektir. Sülûkü tamamlamak insan-ı kamil olma yolunda zirveye yaklaşmak demektir.²⁹

²² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet yayınları, İstanbul 1981, s.119

²³ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Damla Yayınları, İstanbul, 2001, s.95

²⁴ Mevlana Halid, *Şemsu’ş-Şümus*, Uluçınar Yayınları, İstanbul, 1976, s.214

²⁵ Kemaleddin Abdürrezzak Kaşani, *Istilahatu’s-Suîfiyye*, Şam,1990, s.40

²⁶ İbn Arabi, *Mucemu Istlahatu’s-Suîfiyye*, Daru’l İmam Müslim, Beyrut,1990, s.54

²⁷ Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, Kitabhane-i Sevda, İstanbul, 1341, s.230

²⁸ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı*, Erkam yayınları, İstanbul, 1980, s.146

²⁹ Osman Öztürk, *Tasavvufta İslami Hayat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s.42

İmam-ı Gazali (ö.505/1111) *Kimya-ı Saadet* adlı eserinde iki çeşit seferden bahseder. Biri batınla diğeri ise zahirle olan seferdir. Batının seferi göğün ve yerin melekûtunda, Allah Tealanın sun'unda, din yolunun konaklarında, kalp ile yapılan seferdir. Dinde mert olanların seferi budur. Bedenleri evde otururken yedi kat gökten ve yerden daha geniş olan cennet içinde dolaşırlar. Böyle sefere çıkamayan zahirde sefere çıkıp fayda bulacağı yere bedenini götürmelidir.³⁰ Manevi yolculuğu katetmek tarikatlara göre farklılık arzeder. Melâmet ehli olanlar aşk, cezbe ve sohbetle, diğerk tarikatlar ise Allah'ın ismini belli miktarda zikretmekle sülûk görürler. Bu esasa göre manevi yol alışı "sülûk görme", bu yolu bitirmeye ise "sülûkü tamamlama" denir.³¹ Makamlara haliyle yükselen salikin Allah Tealaya ulaşabilmek için kabiliyet kazanıp güzel ahlak sahibi olmaya çalışmasına da sülûk denir.³²

Tasavvuf ehli arasında bazen rüyaya da seyr denir. Bu şekilde bazen kullanım söz konusu olsa da sufilerin büyük bir kısmı bunu kullanmamaktadır. Kalender Abdal bir nefesinde

*" Dün gece seyrimde batın yüzünden
Aslı İmam, Nesli Ali'yi gördüm
Elif taç başında, nikab yüzünde
Hünkar Hacı Bektaş Veli'yi gördüm."*

dörtlüğü ile seyr sözünü rüya karşılığı olarak kullanmıştır.³³

* Bu çalışmadaki amacımız yıllardır duymakta olduğumuz sefer ile ilgili kavramları derinlemesine incelemek ve bunları bir bütün olarak değerlendirmek olacaktır. Bu

³⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazali, *Kimya-ı Saadet (İslam Terbiyesi)*, çev. Mahmut Çamdibi, Erkam yayınları, İstanbul, 1989, s.283

³¹ Cürcani, *Tarifat*, s.126

³² Selçuk Eraydın,, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.173

³³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1977, s.293

araştırmada Hakk yolcusuna gerekli olan edep ve usüleri, yola çıkmadan önce ve sonra yol esnasında müride lazım olan temel hükümleri, mürşidin huzurunda ve dönüşteki edepleri maddi sefer bölümünde işledik. Manevi sefer bölümünde ise Allah'a doğru seyreden müridin yaşadığı bazı özel halleri, katedilen makamları, seyr ve sülûk kavramlarını, delillerini, seyr ü sülûkün niteliği ve çeşitlerini, seyr ü sülûkü tamamlamanın gerekliliğini, seyr ü sülûkün gayesi ve edeplerini, seyr ü sülûkte rehberin önemi ile bu konuya ait temel kavramları araştırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MADDİ SEFER

I-TASAVVUF VE SEFER

Tasavvufta manevi eğitim esnasında sefer önemli bir yer tutar. Tasavvuf şahsiyet zafiyetinin tesir edemeyeceği şekilde kalbi temizlemek, hayvani huylardan sıyrılmak, beşeriyet sıfatlarını yok etmek, nefsanî iddialardan uzak durmak, ruhani sıfatlara yönelmek, hakikat bilgisi ile bezenmek, hayırlı olanı yapmak, bütün ümmete karşı samimiyet, hakikati gözetmede ihlas ve peygambere uymaktır.³⁴ Tasavvuf tatmak ve yaşamakla yani manevi tecrübe ile anlaşılan bir hal ilmidir. Bunun konusu ise marifetullahdır ki bu da kitabi bir ilim değildir. Tasavvuf tatbiki bir ilim olduğundan müşid ya da şeyh denilen üstadlar nezdinde ve terbiyeleri altında öğrenilir.³⁵ Bu amaçla manevi eğitimde müşid ziyaretleri yapılmaktadır.

Tasavvufta sefer önemlidir. Zira müridin eğitiminde manevi sefer gibi maddi seferinde büyük önemi vardır. Seferler birkaç çeşide ayrılır. Yasaklarından sakınmak suretiyle hac farzını yapmak üzere Allah'ın kutsal evi olan Kabe'yi ziyaret, ilimlerinden istifade etmek ve edepleri ile edeplenmek için evliyayı ziyaret, Yüce Allah'a yakınlaşmak için Salih kimseleri ziyaret, anne ve babayı ziyaret etmek vb...dir. Tasavvufta vatandan ayrılmak, gurbete çıkmak, sefere gitmek önemli bir bahsi teşkil eder. Nitekim Hoca Ahmet Yesevi (ö.562/1166) bir hikmetinde gurbet ve gariplik konusuna uzun uzun değinir, kendi yoluna girenlerin mutlaka gurbete

³⁴ Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf (İslamda Manevi Hayat)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.46

³⁵ Coşkun Yılmaz, *Vefatının Onuncu Yılında Mehmet Zahit Koktu ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991, s.22

çıkılmalarını öğütler. Müridlerini inandırmak için de gurbeti över ve faziletlerini anlatır.³⁶

*‘‘ Gurbet tigse puhte kılur köp hamlarını
Dana kılur hem has kılur köp amlarını*

*Kiyer kız tan tapsa yiyür taamlarını
Aning için Türkistan’ga kildim muna’’**

Tasavvufun başı, sonu ve makamları vardır. Tasavvufun başı tevfik ve gaflet uykusundan uyanmak, nefsin alışkanlık ve arzularını bırakmak, salah erbabının yollarına dönmektir. Eğer nefsi bu konuda kendisine itaat edip şerlerden kurtuldu ise bu kez salık kalbini düzeltmeye çalışır. Ne zaman ki kalp ve nefis tam yola gelirler, işte o zaman ikisini de Allah’a teslim eder. Daha sonra salık tasavvuf imamlarından nasihatı kendisini etkileyecek, sohbetinde yetişeceği bir imam arar. Bu arayışında nefsinin ve halkın tüm arzularını bir kenara bırakır, yalnızca tabi olduğu şahsın hükmünce gitmeyi amaçlar.³⁷

Esad Sahib (ö.1217/1928) sefer hususunda şeyhlerin görüşlerinin değişik olduğundan bahseder. Onların bir kısmı başlangıçta sefere çıkmışlar, sonraları belirli bir yerde ikamet etmişler. Kimisi de önce ikamet etmiş, sonra sefere çıkmıştır.³⁸ Bazıları ise hiç sefere çıkmamışlardır. Bir kısmı da kalbini her şeyden keserek yönünü Allah’a çevirip O’nun azameti ile tefekküre dalmışlardır. Onlara göre sefere çıkmak halleri karıştırır. Çünkü sefer, saliki visalden alıkoyar. Sefere çıkmak bazen kişilere göre de değişir. Mesela bir mürid, bir makama veya maluma, bir oğlanla

³⁶ Müjgan Cunbur, *Anadolunun Bütünleşmesinde Ahmet Yesevinin Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.28

* Yani gurbet kime nasip olsa çok hamları pişirir, halktan olan kişileri bilgin ve seçkin kılar, keçeden elbise giyer, bulsa bütün yiyecekleri yer. İşte unun için Türkistan’dan geldim

³⁷ Ebu Abdurrahman Sülemini, *Süleminin Risaleleri (Tasavvufun Ana İlkeleri)*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s.7

³⁸ Esad Sahib, *Mektubat-ı Mevlana Halid*, Haz. Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Umran Yayınları, İstanbul, 1993, s.235

sohbete veya kadına meyletmeye, dünyevi bir menfaate dalmaya mübtela olursa bu halini değiştirmek için onun sefere çıkması veya mekan değiştirmesi helal olur.³⁹

Bazı durumlarda sufiler sefere ceza olarak çıkarlar. Bir müridin sırrını şeyhi müstesna herkesten saklaması, koruması gerekir. Kendisine işaret edilen bir hususta şeyhine muhalif durumda kalırsa derhal durumunu şeyhine bildirmeli ve onun vereceği cezaya razı olmalıdır. Bu ceza sefere çıkmak veya başka bir şey olabilir.⁴⁰ Ceza olan sefer Gülşenilik ve Mevlevilik tarikatlarında da görülür. Mevlevilikte dervişlere uygulanan bir başka disiplin cezası da “yolsuz etmek” veya “yolsuz edilmek”ti. Yolsuz edilen küstahın* evvelce hırkası alınır. Bu derviş medyan-ı şeriften çıkarken hırkası usulca arkasına konur. Pabuçları ise uç tarafı kapıya doğru olmak üzere çevrilir. Kendisine hiçbir söz söylenmez. Bu durumda dervişin itiraz etmeden çıkması gerekir. Bu durumda olan dervişe seyyah verilmiş olur. Küstah artık o dergahta duramaz, kendisine uzak veya yakın Mevlevi dergahlarından birinin adı verilir. Küstahın oraya kadar gidip tövbe etmesi ve ceza hükmünü yerine getirmesi gerekir ki ancak bu durumda eski yerine dönebilir.⁴¹ Mevlevilikte derviş dergahtan uzaklaştırmaya “seyyah vermek”, dergahtan uzaklaştırılan dervişin uğradığı bu cezaya da “seyyah olmak” denir.⁴² Eğer kendisine seyyah verilen dervişin sikkesi alınmazsa, derviş sadece o dergahtan uzaklaştırılmış sayılır.⁴³

Gülşenilik tarikatında ise, bir kimse nefsinin hevasına uyup çarşı pazarda, bahçe ve gezinti yerlerinde dolaşmayı adet edinip, tarikat mensuplarının

³⁹ Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyri, *Risale*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978, s.534

⁴⁰ Kuşeyri, a.g.e., s.525

*Mevlevilikte suçlu olan dervişe verilen isim

⁴¹ Asaf Halfet Çelebi, *Mevlana ve Mevlevilik*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957, s173

⁴² Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize...*, s.292

⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Adap ve Erkanı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1963, s.40

toplucu eda ettikleri ibadet ve zikir meclislerinde bulunmazsa uyarılır. Uyarıları dikkate almazsa hadd-i tarikat uygulanır. Yine aldırılmazsa tarikattan red manasına seyahat emredilir. İbrahim Gülşeni (ö.940/1533) tarikattan ve hankâhtan uzaklaştırılan bir dervişin ileride ıslah olup düzelir düşüncesiyle başından tacının alınmamasını tavsiye etmiştir.⁴⁴

Bazı durumlarda da sefer müridlere yasaklanır. Müridin uyması gereken edeplerden biri de irade ve inabe getirdiği yerden asla ayrılmama, kalbi ile Rabbine vasıl olmadan önce sefere çıkmamasıdır. Çünkü vakitsiz olarak sefere çıkmak müridler için öldürücü zehirdir. Zamansız sefere çıkan mürid umduğu şeye nail olamaz.⁴⁵ Tasavvuf geleneğinde müridler mürşidlerini ziyarete çok fazla önem verdikleri için ziyaretler öncesinde hazırlıklar yapılmış, yolda ve mürşidin huzurunda uyulması gereken edepler belirlenmiş, dönüş edebi gibi edepler oluşturulmuştur. Tasavvufta gayesiz yolculuk yapılmamıştır.

A- Seferin Gayesi

Sufiler gerek tasavvufi yaşantıyı öğrenmek, gerekse Allah'ın yeryüzündeki güzelliklerini görüp ibret almak için seyahat etmeyi faydalı bulmuşlardır. Nitekim ibret almak için kainatı tetkik etmek ve onun üzerinde düşünmek çeşitli ayetlerle de tavsiye edilmiştir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "De ki; yeryüzünde gezin, yaratılışın nasıl başladığını görün"⁴⁶ buyurmaktadır. Ayrıca diğer bir ayette de "Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmıyorlar mı?"⁴⁷ diye beyan edilmektedir. Bu ayetlerden arzın her

⁴⁴ Himmet Konur., *İbrahim Gülşeni*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.162

⁴⁵ Kuşeyri, *Risale*, s.113

⁴⁶ Ankebut Suresi, 29/20

⁴⁷ Rum Suresi, 30/9

vadisini, her köşesini dolaşıp görülen umran veya harap eserlerin, umranlık ve haraplık sebeplerini tetkik ederek mucibiyle amel etmenin gerekliliği anlaşılmaktadır.*⁴⁸

Hız. Muhammed (sav) efendimiz ‘‘Seyahat ediniz ki sıhhat bulasınız, ganimet elde edesiniz’’⁴⁹ buyurarak seyahati tavsiye etmektedir. Sufiler için seyahatten asıl gaye ehlullah’ı bulmak, alim ve arif olan salıklere yakın olmak, Beytül-Haram’ı, Beytül-Makdis’i veya tekkeleri ziyaret etmek demektir. Yoksa amaçsızca ömrü nefsin arzuları istikametinde harcamak değildir. Bunun yanında sufilerin gezdiği yerlerin güzelliklerini, acayıplıklarını ve değişikliklerini seyretmesi ikinci husustur.⁵⁰

İmam-ı Gazali (ö.505/1111) batini sefere çıkamayanların zahiri sefere çıkmaları gerektiğini bildirir.⁵¹ Seyahatin tarikatlarda özel bir yeri ve anlamı vardır. Bedenle yapılan seyahat Hakk’ın eserlerini görüp ibret almanın yanında Hakk dostlarından istifade için de yapılır. Sufilerin edep öğrenmek için de mürşid aradıkları olmuştur. Nitekim tarikatlarda müridlere rehber olmak üzere ‘‘Adab-ı Sülûk’’, Adabül-Müridin’’ ve benzeri eserler yazılmıştır.⁵² Sülemi (ö.412/1021) edebin ancak kişinin kendisine yol gösterecek, kusurlarını, düşük yönlerini, ayak sürçmelerini kendine anlatacak bir mürşidin önderliğinde öğrenileceğini bildirir.

⁴⁸ Seyyid Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, sad. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1983, s.81

* S.A..Arvasi seferi afaki ve enfüsi olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayetlerde bahsedilen seferlere afaki sefer ismini verir. Bkz. Arvasi, a.g.e., s.81

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 380

⁵⁰ İsmail Ankaravi, *Minhacü'l-Fukara (Fakirlerin Yolu)*, haz. Sadettin Ekici, İnsan yayınları, İstanbul, 1996, s.83

⁵¹ Gazali, *Kimya*, s.283

⁵² Bu konu ile ilgili olarak bkz. Hüseyin Vaiz Kaşifi, *Reşahatü Ayni'l-Hayat*; Ahmet Ziyaeddin Gümüştanevi; *Camiu'l-Usul*; Sadık Vicdani, *Tomar-ı Turuk-ı Aliye*; Muhammed Kemaleddin Haririzade, *Tıbyanu Vesaili'l-Hakaik*, Hakim Tirmizi, *Adabü'l-Müridin*, Abdülvehhab Şarani, *Edebü'l-Mürid*, Yahya b. Muaz er-Razi, *Kitabü'l-Müridin*, Ebu'n-Necip Ziyaeddin Sühreverdi, *Adabü'l-Müridin*

Sülemi (ö.412/1021) müridlerin mürşid aramasının birkaç çeşit olduğunu belirtir. Kimi mürid hakikat üzere değil, muaşeret için mürşide gelip tövbe eder. Onun bu yolda elde edeceği nasip niyetine göredir. Kimi mürid, gerçekten tövbe etmek üzere mürşide gider ve mürşid ona niyetini düzgün tutmasını söyleyip yolunu gösterir. Kimi mürid zühd için mürşide gider, mürşidi ona dünyayı terk etmenin, nefsin arzularına aykırı davranmanın yolunu gösterir.⁵³

Bazen yolculuk mürşid bulduktan sonra da devam eder. Bu yolculuk genellikle mürşidin emriyle gerçekleşir. Şeyhler gelenek icabı müridlerini birbirlerine gönderirler, birbirlerinin usullerinden istifade ettirirler.⁵⁴ Sühreverdi (ö.632/1254) sufilerin sefer konusunda değişik hal ve görüşlere sahip olduğunu bildirir. Sufiler seyr ü sülûkları esnasında maddi seferlere de değer vermiş olup, bazıları sülûkün başında sefere çıkarken bazıları da, başta ikamet edip nihayetinde sefere çıkmışlardır. Bazıları hep ikameti tercih ederken diğer bir kısmı da hep seferde kalmayı tercih etmişlerdir.⁵⁵

I-Sufilerin Sefere Çıkış Amaçları

a-Sülûkün başlangıcında sefere çıkıp nihayetinde ikameti tercih edenlerin bu seferden maksatları şunlardır.

1-İlim öğrenmek için sefere çıkmak. Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) ‘‘İlim Çin’de bile olsa öğreniniz’’⁵⁶ buyurmuştur. Öğrenilmesi farz olan ilimler için sefere gitmek farz, sünnet olan ilimler için ise sünnettir. İlim öğrenmek için yapılan

⁵³ Sülemi, *Süleminin Risaleleri*, s.10

⁵⁴ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1998, s.46

⁵⁵ Ebu Hafs Ömer Şihabüddin Sühreverdi, *Avarifü'l-Mearif (Gerçek Tasavvuf)*, çev. Dilaver Selvi, Umran Yayınları, İstanbul, 1995, s.150

⁵⁶ Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, II, s. 254

sefer şu üç başlık altında özetlenebilir: a- Şeriat ilimlerini öğrenmek, b-Yolculuk edip kendini ve ahlakını tanımak, kendindeki kötü sıfatların ilacını bulmaya çalışmak, c- Seyahat edip Allah Teala'nın kara, deniz, dağ, sahra ve çeşitli ülkelerde bulunan mahlukatındaki akıllara durgunluk veren incelikleri görmek.⁵⁷

2- İbadet için yolculuk yapmak. Bunlar Hacc yapmak, dinin izzeti ve ila-ı kelimetullah niyetiyle muhabere ve gaza için cihad yapmak.⁵⁸ Peygamberimizin, ashabının, geçmişte yaşamış alimlerin, din büyüklerinin kabirlerini ve günümüzde yaşayan Allah'ın veli kullarını ziyaret etmek.

3- Dinine zararı dokunan mevki, makam, idare amirliği ve dünya meşgaleleri gibi şeyleri bırakıp başka taraflara gitmek. Dünya işleri ile uğraşması, din yolunda ilerlemesine engel olan kimse için yolculuk yapmak farz olur.⁵⁹

4- Dünya ve geçim için sefere çıkmak. Bu tür sefer mubahtır. Fakat kendini ve çocuk çocuğunu başkalarına muhtaç etmemek niyeti ile olursa bu yolculuk sevap olur.⁶⁰

5- Kamil müşid ve sadık ihvan bulmak için yolculuk yapmak. Salih ve sadık kimselerle her buluşma da müridin kemalatı artar.

6- Boş adetlerden ve nefsanî şeylerden uzaklaşmak için yolculuk yapmak. Seferin bir diğer amacı da boş alışkanlıklar ile nefsin muhalefet ettiği şeylerden uzaklaşarak ona güzel nimetlerden, evlad ü iyalden ve sıcak yuvadan ayrılmanın acısını tattırmaktır.⁶¹

7- Din bakımından vaki olan fitneden kaçmak için yolculuk yapmak.⁶²

⁵⁷ Gazali, *Kimya*, s.283

⁵⁸ Sıddık Naci Eren, *Şifalı Dualar*, s.295

⁵⁹ Gazali, a.g.e., s.283

⁶⁰ Sıddık Naci Eren, a.g.e., s.295; Gazali, a.g.e., s.284

⁶¹ Sühreverdi, *Avarif*, s.150

⁶² Sıddık Naci Eren, a.g.e., s.295

8- Nefsin hallerini keşfetmek için yolculuk yapmak. Seferin sözlükteki bir diğer manası da açıklık demektir. Bir kimse yolculuk yapınca her yönden açılır, kabiliyeti ve özellikleri ortaya çıkar. Bu arada kalbi sertlikten yumuşaklığa, isyandan imana, kibirden alçak gönüllülüğe döner. Sefer nefsin gizli hallerini keşfedip onun boş iddia ve heveslerini ortaya çıkarıp atmaktır.⁶³

9- Kainat ve tarihi eserlerden ibret almak için yolculuk yapmak. Seferin bir diğer amacı da geçmişe ait eser ve ibret levhalarını görmek, tefekkür ve tasavvura konu olacak şeylere nazar etmek, dağları, yer parçalarını, insanların yaşadığı yerleri, incelemek, cansız varlıkların lisan-ı halleri ile yaptıkları tesbihleri işitmektir. Seyir ve temaşa için yapılan bu tür sefer az ve seyrek olursa mubahtır.⁶⁴

10- Gizli kalmayı ve bilinmemeyi tercih için yolculuk etmek. Seferin bir diğer gayesi de halk arasında unutulmayı ve bilinmemeyi tercih ederek insanlar tarafından hüsn ü kabul görme duygusunu kalpten söküp atmaktır.⁶⁵

b- Sülûkte başlangıçta ikameti tercih edip nihayette sefere çıkanlar da vardır. Bunlar Allah Teala'nın daha işin başında kendilerine bir maneviyat büyüğü ile sohbet etmeye müyesser kıldığı, kendisi ile Hakk yolunda sülûk edeceği alim bir mürid nasip ettiği kimselerdir. Mürid, kamil müridin sohbetine devam ederek güzel ittiba ile bidayette işini sağlamlaştırıp, manevi hallerden kana kana içerek hak erlerinin derecesine ulaşır kalbinde âb-ı hayat fışkırıp, bir saadet kaynağı olunca yeryüzünün en uzak köşelerinde bulunan sadık ihvanların göğüslerinden yayılan rahmani nefeslerin kokularını alıp halka yönelir ve yeryüzünde dolaşmak için harekete geçer. Allah Teala kullarının istifadeleri için onu beldelerde sefere sevk eder.

⁶³ Sühreverdi, a.g.e., s.150

⁶⁴ Sühreverdi, *Avarif*, s.150

⁶⁵ Gazali, *Kimya*, s.284

c- Devamlı olarak ikameti tercih edip sefere hiç çıkmayan sufiler, Allah Teala'nın özel olarak terbiye ettiği, kendisine dost olarak seçtiği, üzerine hayır kapılarını açtığı ve özel inayeti ile kendisine cezbettiği kimselerdir. Mürid işin başında gerekli şartları tam olarak yerine getirir ise hiç sefere çıkmadan bulunduğu yerde sülûkün nihayetinde bulunacak haller ile rızıklandırılır. Böylece ikamet halinde kemale erer. Sufilerin bir kısmı bu yolu benimsemiş ve sülûkünü bu şekilde tamamlamıştır.

d- Devamlı olarak seferde bulunmayı tercih eden sufiler kalbin salahını ve halinin sıhhatini devamlı olarak seferde görmüşlerdir. Sefere çıkan bir kimsenin önce halini iyice araştırması ve niyetini tashih etmesi gerekir. Gizli hevasına kapılmış ve zühdde de ileri dereceye varamamış bir kimsenin niyetini sırf Allah rızası için yapması kolay değildir.⁶⁶

Ebu Nasr es-Serrac (ö.378/988) dolaşmış olmak, memleket görmek ve rızık aramak için sefere çıkmanın sufilerin adabına uygun olmadığını belirtir. Sufiler hac, cihad, şeyhlerle görüşmek, sıla-i rahim, haksızlığı önlemek, ilim tahsil etmek, hallerinin inkişafına yararlı olacak kimselerle tanışmak, mübarek yerleri ziyaret etmek gibi amaçlarla sefere çıkarlar. Sefer müddetince namazları kısaltmayı ve ramazan ayında oruç tutmamayı fırsat saymazlar.⁶⁷

İmam-ı Gazali (ö.505/1111) yapılan yolculuğun bir gayesinin olması gerektiğini belirtir. Yolcunun bulunduğu yerde huzuru yoksa veya aradığı bir gaye var ise yolculuğa çıkması gerektiğini belirtir. Bazen fitne ve husumet gibi bir korku olup, bunun da kendisine zarar verme ihtimali olursa, bunda kaçıp uzaklaşmak isteği yolculuğa sebep olur. Bu hususlar yolculuğun dünyevi sebepleridir. Yolculuk bazı

⁶⁶ Sühreverdi, a.g.e., s.150-161

⁶⁷ Ebu Nasr Serrac et-Tusi, *el-Luma (Gerçek Tasavvuf)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk yayınları, İstanbul, 1996, s.195

durumlarda mal, mevki ve makam gibi dünya için, ya da ilim ve amel gibi uhrevi bir sebep için olur.⁶⁸

Sufiler sebepsiz ve gagesiz yolculuğa çıkmazlar. Kendisinde batını ve manevi hastalıklardan biri bulunan müridin kamil bir mürşid bulması gerekir. Eğer böyle bir zat bulunduğu beldede yoksa buluncaya kadar sefer etmesi gerekir.⁶⁹ Çünkü müridin yolunda gideceği bir şeyh ve üstada ihtiyacı vardır. Zira tasavvufta müridin mürşidsiz sülûk görmesi * mümkün görülmemektedir.⁷⁰

B- Sefer Öncesinde Yapılması Gereken Hazırlıklar

Sühreverdi (ö.632/1254) sefere çıkan bir kimsenin önce halini iyice araştırmasını, niyetini tashih etmesi gerektiğini belirtir. Niyeti nefsin fitne ve fesatlarından kurtarmaya ancak büyük ilim, kamil takva ve dünyaya karşı son derece zühd sahibi bir kimse güç yetirebilir. Gizli hevasına kapılmış bir kimsenin niyetini Allah için yapması kolay değildir.⁷¹ Sufiler sefere çıkmadan önce hareketin yönünü ve sıhhatini tespit etmek için en azından bir istihare namazı kılmayı ihmal etmemelidir.⁷² Sühreverdi (ö.632/1254) *Avarifü'l-Mearif* adlı eserinde yolculuk öncesi yapılması gereken hazırlıkları kısaca şöyle açıklamıştır:⁷³

1-Sefere çıkmadan önce dini meselelerde kendisine yardımcı olacak birini bulmalıdır. Bu yüzden ‘‘önce arkadaşını bul, sonra yola çık’’ denilmiştir. Rasulullah (sav) efendimiz bir kişinin tek başına yolculuk yapmasını uygun bulmaz.⁷⁴ Ancak nefsin hile ve afetlerini bilen basireti kuvvetli bir sufinin yalnızlığı tercih etmesinde

⁶⁸ Ebu Hamid Muhammed b.Muhammed Gazali, *İhya-ı Ulumiddin*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, 1992 c.II, s.625

⁶⁹ Esad Sahib, *Mektubat*, s.233

*Bazı istisnai durumlarda mürşidsiz süluk görülebilir, hakka vasıl olunabilir. Veysel Karani Hz. bunun en güzel örneğidir. Onun bu yoluna ‘‘Üveysilik’’ denir. Bkz.,Türer,Osman, a.g.e., s.116

⁷⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayi*, s.196

⁷¹ Sühreverdi, *Avarif*, s.161

⁷² Sühreverdi, *Avarif*, s.163

⁷³ Sühreverdi, a.g.e., s.167-173

⁷⁴ Buhari, Cihad,135; İbn Mace, Edep, 45

bir sakınca yoktur. Yola çıkanlar cemaat olursa içlerinden birini kendilerine başkan seçmeleri gerekmektedir. Bu konuda Rasulullah (sav) ‘‘Topluca bir seferde olduğunuz zaman içinizden birisini emir seçiniz’’⁷⁵ buyurmuştur. Seçilen başkanın cemaatin her yönden en iyisi olması gerekir.

2-Kardeşleriyle vedalaşmalı ve onlara dua etmelidir. Sefere çıkan bir kimse kardeşleriyle vedalaşıp Peygamber efendimizin yaptığı dualarla uğurlanmalıdır. Sefere çıkan kimse sadece ihvanı ile değil aynı zamanda aile fertleriyle, komşularıyla, memleketteki dost ve ahbablarıyla da vedalaşmalıdır.⁷⁶ Yola çıkan kimse geride bıraktıklarının hepsini samimi olarak Allah Tealaya emanet etmeli, O’na güvenmeli ve bunların halini düşünmeden yola devam etmelidir.⁷⁷

3- Sufiler yola çıkarken ve yolda uğradıkları ev veya konaklara yaklaşınca dua etmelidir. Sufiler bir yerde konakladıkları zaman eğer orada hamam varsa önce hamama gidip temizlenmeli ve sonra da büyük zatların kabirlerini ziyaret etmelidir. Bir tekkeye varılacaksa seher vakti varmaya gayret edilmelisi gerekir. Yolcu daha sonra cemaathaneye geçip kendisine ikram edilen yemeği yemeli ve mümkünse bir miktar ücret ödemelidir.⁷⁸

4-Sufiler yolculukta yanlarında temizlik aletleri bulundurmalıdır. Yolculuğa çıkan bir kimsenin kendisine gerekli olacak ihtiyaç ve temizlik maddelerini yanında bulundurması gerekir. İbrahim b. Havvas ikamet ve sefer halinde şu dört şeyi asla yanından ayırmazdı. Bunlar su kabı, iğne, ip ve makastır. Hucviri (ö.465/1072) bunlara ilaveten yolculuk anında şunların da bulunması gerektiğini bildirir: Hırka, seccade, asa, ayakkabı veya nalin. Hırkası ile mahrem yerlerini örtmeli, Seccadesi ile

⁷⁵ Ebu Davud, Cihad, 80

⁷⁶ Gazali, *İhya*, c.II, s. 637

⁷⁷ Dilaver Selvi, *Ziyaret Edepleri ve Yolculuk Hükümleri*, Semerkand yayınları, Ankara, 1999, s. 53

⁷⁸ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s.146

üzerinde namaz kılmalı, Asası ile kendisine gelen afet ve zararları defetmelidir. Ayrıca tarak, tırnak bıçağı, sürmedanlık gibi şeyleri de sünneti muhafaza için yanında bulundurmalıdır.⁷⁹

5- Bele kemer veya kuşak bağlamak. Bu da sufilerin yolculuk öncesi uyguladığı başka bir prensiptir. Sufiler yola çıkarken namaz kılar, ayakkabısını giyer ve "meyanid" denilen kuşağı beline bağlar.⁸⁰

Bunlardan başka sufiler şu tür hazırlıklar da yapar: Her ibadette olduğu gibi Allah rızası için mürşidi ziyarete giderken kalp huzurlu olmalı, sakin bulunmalıdır. İş endişesi, borç ızdırabı, para hırsı, anne-baba korkusu vb... duygularla yola çıkmamalıdır. Yolculukta müminin koruması gereken iki temel emanet vardır. Bunlar sıhhati ve ibadetleridir. Sufiler bunları korumak için gerekli maddeleri yanında taşımalıdır. Yolculuğa çıkarken mümkünse Perşembe günü tercih edilmelidir. Zira Peygamber (sav) efendimiz bir yere "Seriyye" göndermek istediği istediğinde Perşembe günü sabah erkenden gönderirdi.⁸¹ Yolculuk öncesi sadaka verilmesi sünnettir. Sadaka insanı başına gelebilecek kötülüklerden korur. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Peygamber ile gizli ve özel bir görüşme yapmak istediğiniz zaman konuşmanızdan önce sadaka verin"⁸² buyurmaktadır. Bu ayetteki sadaka emri bir sonraki ayette ruhsata çevrilmiş ve mecburiyet ortadan kaldırılmıştır.⁸³

İmam-ı Gazali (ö.505/1111) yolcunun yolculuğa çıkmadan önce ibadetlerle ilgili şu hususları öğrenmesi gerektiğini bildirir: Bunlar mest üzerine

⁷⁹ Hucviri, *Keşful Mahcub*, s.453

⁸⁰ Sühreverdî, *Avarif*, s.173

⁸¹ Ebu Davud, *Cihad*,77; Darimi, *Siyer*, 3;Siddık Naci Eren, *Şifalı Dualar*, s.295

⁸² Mücadele Suresi, 58/12

⁸³ "Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadaka vermektan çekindiniz mi? Bunu yapmadığımızı ve Allah da sizi affettiğine göre artık namaz kılın, zekat verin. Allah ve resulüne itaat edin." Bkz. Mücadele Suresi, 58/13

mesh etmek, teyemmüm, seferi namazı, namazları cem' etmek, sünnetleri binek hayvanı üzerinde kılmanın caizliği, yürürken sünnet namazları kılmanın caizliği ve oruç açmanın caizliğidir.⁸⁴

C- Sefer Esnasında Uyulması Gereken Edepler

Sefer edepi sufilerin evlerinden çıkıp dönünceye kadar geçirdikleri zamanda uymaları gereken edepi içerir. İmam-ı Gazali (ö.505/1111) sufilerin yolculukta uymaları gereken edepi şöyle açıklamıştır. Sufi yolculuğa çıkmak için dışarıya doğru yönelip evinin kapısına vardığı zaman "Allah'ım! Senin adını anarak, yardımına sığınarak yolculuğa çıkıyorum, kuvvet ve kudret ancak sendendir. Rabbim! Sapıklıktan, saptırılmaktan, zillete düşmek ve düşürülmekten, zulümden ve zulme uğratılmaktan sana sığınırım" diyerek dua etmelidir.

Yolculukta güneş iyice kızdığı anda yol alınmamalı, umumiyetle gece yolculuğu yapılmalıdır. Rasulullah'ın sünnetinde durum böyledir. Hem geceleri, hem de gündüzleri kendini korumalı ve kafileden ayrılarak tek başına dolaşmamalıdır. Yolculukta nöbetleşerek uyumak gerekir.

Sufi binek hayvanı varsa ona acımalı, gücünden fazla yüklenmemeli, hayvanın yüzüne vurmamalı, hayvanın üzerinde uyumamalıdır. Konaklanan her yerden en az iki rekat namaz kılarak ayrılmalı ve şu dua yapılmalıdır. "Allah'ım! Takvayı bana azık yap, günahlarımı bağışla, yöneldiğim her taraftan bana hayır nasip et."⁸⁵

Sefere çıkmak isteyen kimselerin uyması gereken edepi Rûveym'e (ö.330/941) sorulduğunda o da şu cevabı vermiştir: Ayağı düşüncesini geçmez.

⁸⁴ Gazali, *Kimya-ı Saadet*, s.284

⁸⁵ Gazali, *İhya-ı Ulumiddin*, c. II, s.638- 640

Yapamayacağı işe saldırmaz. Gönlü nerede ise, menzili de oradadır, içi ve dışı uyum içindedir. Muhammed b. İsmail: “Biz yirmi yıldan beri sefer halindeyiz, halktan hiç kimse ile düşüp kalkmayız. Bir yere gittiğimizde eğer orada bir şeyh varsa onun yanına gider ve akşama kadar birlikte otururuz. Gece olunca da mescide döneriz” demiştir.⁸⁶ İbrahim b. Havvas hizada ve seferde dervişlerin oniki hasletinden bahseder. Bunlar Allah’ın vaadine güvenmek, halktan ümidini kesmek, şeytana düşmanlık beslemek, emr-i ilahiye’ye kulak vermek, bütün yaratıklara karşı şefkatli olmak, halktan gelebilecek ezaya tahammül etmek, bütün Müslümanlara nasihati elden bırakmamak, Hakk söz konusu olan yerlerde mütevazı olmak, marifet-i ilahi’ye ile meşgul olmak, her zaman temiz ve abdestli olmak, fakirliği sermaye yapmak, Allah’tan gelen az ya da çok, hoşça giden ya da gitmeyen her ne olursa olsun razı olup şükretmektir.⁸⁷

Rasulullah (sav) efendimiz yapılan yolculuklardan hayır gelmesi için şu şartların bulunması gerektiğini belirtir. Bunlar Allah rızası için yola çıkmak, başında bulunan imama ve başkana itaat etmek, sevdiği maldan Allah rızası için kardeşlerine infak ve ikram etmek, yol arkadaşları ile iyi geçinmek, onlara yumuşak davranmak, fitne ve fesattan çekinmektir ki böyle yaparsa onun bütün uykusu ve uyanıklığı kendisine sevap getirir. Kim de övünmek, kendini sevdirmek ve gösteriş için yolculuk yapar, başındaki imamın sözünü dinlemeyip, insanların arasını açar ve yeryüzünde fesadı yayarsa böyle bir kişinin yolculuktan elde edeceği hayır yoktur.⁸⁸

⁸⁶ Serrac, *Luma*, s.194

⁸⁷ Serrac, *a.g.e.*, s.181

⁸⁸ Ebu Davud, *Cihat*, 24; Nesai, *Cihad*, 46

⁹² Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, çev. Sait Şimşek, İbrahim Sarmış, Davet Yayınları, Konya, 1980, s. 445

Allah rızası için yapılan her türlü işin başında ne gerekiyorsa işin içinde ve sonunda da aynı edepler istenir. Hacc, Umre, Cihat, hizmet veya mürşidi ziyaret için çıkılan yolculuklar da böyledir. Bu tür yolculuklarda uyulması gereken edepler evde başlayıp yolda devam eder, gidilen yerde de aynen devam eder. Böyle bir yola çıkanların yol esnasında dikkat etmeleri gereken belli başlı vazifeler şunlardır:

1-Sefere çıkmadan önce niyet çok önemlidir. Niyetin halis olmadığı bir seferin kimseye faydası olmaz.

2-Sefere çıkmak gerekli değilse sefere etmek pek doğru değildir. Çünkü insanın başına neyin geleceği belli olmaz. Bilmediği yerlerde karşılaşıacağı problemleri çözmek daha zordur.

3-Sufinin sefere çıkması için hocasından ve anne-babasından izin alması gerekir. Beklenen bereketin elde edilmesi buna bağlıdır. Nice sefer edenler vardır ki, boşuna dolaşmaktadır. Gönülden verilmeyen izin hiçbir zaman hayır getirmez.⁸⁹

4-Yolculuk anında seçilen yol başkanı olan kimseye itaat etmek gerekir. Bunun yanında başkana destek vermek, istişare anında güzel olanı söylemek, vazife verirse çekinmeden yerine getirmek gerekir.

5- Kardeşini sevmeli ve onlara hizmet etmelidir. Rasululah (sav) Efendimiz ‘‘İnsanların en hayırlısı, diğer insanlara en faydalı olanıdır’’⁹⁰ buyurmuştur. Rıza-i İlahiye için yola çıkanların diğer insanlara hizmet etmeleri gerekmektedir.

6-Yolculuğa çıkan kimselerin yolda boş hayallere dalmamaları gerekmektedir. Yolculuk anında ‘‘ Yeryüzünde gezin, dolaşın, görün, düşünün ve

⁹⁰ Ebu Davud, Edep, 57; Tirmizi, Birr, 16

ibret alın...’’⁹¹ ayetleri gereğince tefekkür edip ibret almak gerekir. Geçilen yerler ve yollar bu gözle incelenmelidir.

7-Gerek Hac ve Umre, gerekse diğer yolculuklarda asıl maksat Allah’ı zikretmek olmalıdır. Yapılan yolculukların gayesi Allah ve onun zikri olmalıdır.⁹²

8-Sefer anında aza kanaat etmek gerekir. Yolcu kendine ait bir eşyayı başkasına taşıtmamalıdır.

9-Seferde nefsin alışa geldiği ve ülfet ettiği hususlardan uzak durulmalıdır. Mal kazanmak ve dünya hırsıyla yolculuk yapılmamalıdır.

10-Bir yolcu kendini iyi kullanmak için ilme, haramlardan sakınmak için veraya, yol almak için heyecana, kötü şeylerden uzaklaşıp korunmak için güzel ahlaka muhtaç olduğunu bilmelidir.

11-Ziyaretler kısa tutulmalı ve çok konuşulmamalıdır. Ayrıca dönüşte hediye getirmek de edeptendir.⁹³

Ayrıca seferde ve hizada dervişler arasında bulunan bir müridin yeme, içme, oruç, hareket ve sükun gibi zahiri hallerde dervişlere muhalefet etmemesi gerekir.⁹⁴ Yol arkadaşları daima birbirlerine yardım etmeli ve iyi muamelede bulunmalıdır. Latife yollu sözlerle kalplerini birleştirmeli, korkulu vakitlerde cesaret vermeli, birbirlerinin unuttukları şeyleri hatırlatmalı, yol boyunca birbirleri ile müşavere etmelidirler. Bir yere ayrı ayrı inmeyip, topluca inmelidir. Yol seçmekte şüpheye düşülürse hep sağ tarafa gidilmelidir. İçinde yöneticisi bulunmayan, fitnenin hakim olduğu ülkelere girilmemelidir.⁹⁵

⁹¹ Enam Suresi, 6/11; Yusuf Suresi, 12/12; Nahl Suresi, 16/36; Rum Suresi 30/3, 42, Fatır Suresi, 35/44

⁹² Dilaver Selvi, *Ziyaret Edepleri*, s.71

⁹³ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s.445- 454

⁹⁴ Kuşeyri, *Risale*, s.528

⁹⁵ Sıddık Naci Eren, *Şifalı Dualar*, s. 298

Sufilerin yürüyüşleri esnasında da uymaları gereken bir takım edepleri vardır. Sufiler yürüyüş anında birisi ona “nereye gidiyorsun” diye sorduğu zaman “şüphesiz Rabbime gidiyorum” diyebilmelidir. Şayet bundan farklı bir şekilde yürüyorsa, o kimsenin yürüyüşü kendisi için vebal olur.⁹⁶

Mevlevilerde ise toplu halde yolculuğa çıkıldığı zaman şehir sınırı aşılnca veya vasıtaya binilirken Mevlevi büyüklerinden birisi şu sefer gül-bangini çeker:

“ *Bidih mera tu Hudaya derin huceste sefer
Hezar nusrat u şadi hezar feth u zafer
Behurmet-i se Muhammed behakkı çhar Ali
Bedu Hasen be Huseyn u be musiy u Cafer*”⁹⁷

Bayezid-i Bistami (ö.231/845) murakabesiz bir yürüyüşün dervişin gafletine alamet olduğunu bildirir. Talibin seyri ve gidişi mesafe katetmesinin alametidir. Hakk’a yakın olmak, mesafe ile olmaz. O’na yakın olmak için talib hiçbir zaman sükun ve karar kılmış halde bulunmamalı, daima seyr ve sülûk halinde olmalıdır.⁹⁸

Allah rızası için sefere çıkıp bir yere misafir olan sufiler daima sünneti muhafaza etmeli ve ona göre hareket etmelidirler. Ev sahibinin huzuruna vardığında saygı ile yanına girmeli ve selam vermelidir. Önce sol, sonra sağ olmak üzere ayaklarını ayakkabısından çıkarıp yıkamalıdır. Tahiyye namazını kılmalı ve dervişlerin hukukuna riayet etmelidir. Hiçbir şekilde yaptığı seferden bahsetmemeli ve asla ev sahibine itiraz etmemelidir. Her şartta hem mukim, hem de misafir

⁹⁶ Hucviri, *Keşful Mahcub*, s.499

⁹⁷ “Ey Allahım! Bu yolculukta üç Muhammed hürmeti için, dört Ali hakkı için, iki Hasan ve bir Hüseyin hakkı için, Musa ve Cafer’in yüzü suyu hürmeti için, bize binlerce yardım, sevinç, feth ve zafer ver” Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Adap ve Erkanı*, s130

⁹⁸ Hucviri, a.g.e., s.499

sohbette Allah'ın rızasına uygun, iyi kanaat ve niyet sahibi olmalıdır. Birbirinin yüzüne karşı ve arkalarından kötü söz söylememeli, gıybetini etmemelidir.⁹⁹

Yukarıda bahsedilen hususlar daha çok geçmiş yüzyıllarda yapılan yolculuklarla ilgilidir. Günümüz yolculuklarında ise modern ulaşım araçları kullanılmaktadır. Günümüzdeki yolculukların sıkıntıları önceki dönemlere göre çok daha azdır. Fakat günümüzde de asla terk edilmeyip mutlaka uyulması gereken edepler vardır. Bunların başlıcaları; başkana itaat, yol arkadaşlarını rahatsız etmeme, verilen mola süresine riayet edip zamanında toplanma, dinlenme süresini aşarak başkalarının hakkını yememe vb... hususlardır.

D- Mürşidi Ziyaret Edepleri

Sûfîler seyr ü sülûklarını tamamlamak için kendilerinin ruhi yönünü eğitmek amaçlı birçok sefer yapmışlardır. Bu amaçla yolculuğa çıkanların ziyaretine geldikleri şeyhin huzurunda bir takım edeplere riayet etmeleri gerekir. Üstad Ebu Ali der ki; şeyhim Nasrabazi'nin (ö.367/977) meclisine varmadan ve huzura çıkmadan önce gusleddim. Kuşeyri de (ö.465/1072) üstadı Ebu Ali'nin huzuruna mutlaka oruçlu ve gusletmiş olarak çıkardı.¹⁰⁰ Bir müridin şeyhi huzurunda yapması gereken en önemli şey edepli olmasıdır. Zira Cebrail (a.s.) Cibril hadisi¹⁰¹ diye bilinen olayda Peygamberimizin huzurunda edeple oturmuştu. Mürid huzura çıkarken mutlaka abdestli olmalıdır. Temizliğe dikkat etmeli ve temiz elbise giymelidir. Ayağa kalkıp el öpmelidir. Çeşitli hadislerde din büyüklerine, Allah adına bu dünyada hüküm icra

⁹⁹ Hucviri, *Keşfu'l-Mahcub.*, s.494

¹⁰⁰ Kuşeyri, *Risale*, s. 293

¹⁰¹ Buhari, İman, 37, Müslim, İman, 1, Ebu Davud, Sünen, 16

edenlere saygı gösterilmesi emredilir.¹⁰² Fakat edepli olayım diye iki büküm olmamalı, hele ayağa hiç kapanmamalıdır. Etek öpmekten, cübbeye asılmaktan, şalvara sarılmaktan, yüzüne karşı övüp yağcılık yapmaktan şiddetle sakınmalıdır. Sükunete bürünüp tevazu içinde mürşide yönelmelidir. Mürid kalp uyanıklığına dikkat etmelidir. Sühreverdi (ö.632/1234) mürid, mürşidinin huzurunda ona nazar ederek mürşidindeki nuraniyet içinde kaybolmaya çalışmalı ve Cenab-ı Hakkın onda tecelli ettiği ilahi ihسانlara gönlünü açmalıdır. Bu onun için her şeyden daha iyi bir kazançtır.¹⁰³ Yüce Allah Hucurat suresinde¹⁰⁴ sahabelerin Peygamberimizin huzurunda nasıl davranmaları gerektiğini açıklıyor. Müridin de mürşidi huzurunda bu edeplere riayet etmesi gerekir.

E-Sufilerin Seferden Dönüş Edepleri

Bir mürid, mürşidini ziyarete gittiğinde, ondan izin almadan yanından ayrılmamalıdır. Bir arkadaş ve dostunu ziyarete gidince de bu edebe dikkat etmelidir. Vakti müsait olup tekkede kalmak için niyetli olan kimseler de kalmak için izin almalıdır. Ziyareti uzun tutan kimseler eğer bütün vakitlerini ibadet, ilim, zikir, hizmet ve hayırlı bir işle doldurabiliyor iseler, tekkede uzun süre kalmaktan bir zarar görmezler. Yolculuk yapan kimse konakladığı ve mola verdiği herhangi bir mekandan ayrılırken vakit uygunsa iki rekat namaz kılarak ayrılmalıdır. Bu sünnettir. Yoldan gelen kimse sıhhat ve afiyet içinde dönüş hakkı ve şükrü olarak kardeşlerine bir şey ikram etmesi, dostlarına ziyafet çekmesi müstehaptır. Resulullah (s.a.v) yoldan geceleyin dönmeyi nehyetmiş ve “Sizden biriniz seferden döndüğünde (haber

¹⁰² Tirmizi, Fiten, 47, Ahmed, Müsned, V,42,49

¹⁰³ Sühreverdi, *Avarif*, s.531

¹⁰⁴ Hucurat 49/2,5

vermeden, aniden) ehlinin yanına girmesin” buyurmuştur.¹⁰⁵ Resulullah (s.a.v) Efendimiz seferden genelde kuşluk vakti dönerdi.¹⁰⁶ Önce mescide uğrayıp iki rekat namaz kılar sonra hane-i saadete yönelirdi¹⁰⁷.

Normal şartlarda bu edelere dikkat etmelidir. Ancak kafilenin ve yolun durumuna göre gece, gündüz dönüş ve iniş saatleri değişebilir. Gelişen teknoloji sayesinde ailemize haber verilerek zamansız ve ani dönüşlerdeki sakıncalar ortadan kaldırılır.

F. Sûfîlerin Seferle İlgili Duâları

Sûfîler sefere çıkarken genellikle şu duayı yapmışlardır.¹⁰⁸ "Allah'ım! Senin ilminden hayırlı olanı istiyorum. Senin kudretinden yardım diliyorum. Yüce fazl-u kereminden istiyorum. Allah'ım! Eğer şu içine girmek istediğim iş benim dinim, dünyam, âhiretim için hayırlı ise onu bana nasip et. Eğer şerli ise, onu benden uzaklaştır."¹⁰⁹

Binek vasıtasına binerken ise şu dua edilir: "Bunu bizim emrimize veren Allah'ı tesbih ederim. Yoksa biz ona sahip olamazdık. Her işimde ona tevekkül edip teslim oldum. Kuvvet ve kudret Allah'a aittir. Allah'ım! Beni bu vasıtada taşıyan sensin."

¹⁰⁵ Müslim, İmare, 56; Buhari, Umre, 16.

¹⁰⁶ Müslim, İmare, 56.

¹⁰⁷ Dilaver Selvi, *Ziyaret Edepleri*, s. 136.

¹⁰⁸ Sühreverdi, *Avarif*, s.169

¹⁰⁹ Buhârî, Deavât, 49;Tirmizî, Vitr, 18

Bir eve veya konaklama yerine yaklaşıncâ sūfîler şöyle dua eder: "Ey yerlerin, göklerin ve içindekilerinin Rabbi olan Allah'ım! Senden bu menzilin ve içindekilerin hayrını isterim. Bu menzildeki şerden sana sığınırım."¹¹⁰

Sefere giden bir kişiyi Rasulullah (sav) uğurlarken şöyle duâ etmiştir: "Allah Teâlâ seni takvâ ile rızıklandırсын, günahlarını bağışlasın. Her ne tarafa yönelirsen karşına hayrı getirsin."¹¹¹

Seferden dönen kimse beldesini görünce şöyle duâ eder: "Allah'ım! Bize orada istikrar ve güzel bir rızık ver."¹¹²

Seferden dönen kimse beldesine girerken şöyle dua eder: "Allah'ım! Seferin sıkıntılarından, dönüşün hüznü verecek hallerinden, ehlim, çoluk çocuğum ve malım hakkında kötü durumlar görmekten sana sığınırım."¹¹³

Sūfîlerin gerek sefer, gerekse günlük hayatlarında yaptıkları pek çok dualar vardır. Bunların gayesi hep Allah'ın rızasına ulaşmak, af ve mağfiretini elde etmektir.¹¹⁴

¹¹⁰ Sūhreverdî, Avarif, s.171

¹¹¹ Tirmizî, Deavât, 44

¹¹² Müslim, Birr, 38

¹¹³ Müslim, Hacc, 425; Ebu Davud, Cihad, 72

¹¹⁴ bkz., Serrâc, *Luma*, s.249-257

İKİNCİ BÖLÜM

MANEVİ SEFER

Manevi sefer tasavvuf yoluna girmiş salikin kendine rehber olarak seçtiği üstadın gösterdiği yolda yürüyerek ilmini, davranışlarını, ibadetlerini yerine getirmesi ve üstün vasıflara sahip olmak için yaptığı faaliyetlerdir. Salikin bu seyr esnasında elde ettiği makamlar ve mertebeler vardır. Bu yolculuğun gayesi marifetullahı elde edip gerçek tevhide ulaşmaktır.

I- SEYR Ü SÜLÛK KAVRAMLARI

a- Seyr

Seyr kelimesi sözlükte gezmek, gezinme,¹¹⁵ seyr etmek ve yürümek,¹¹⁶ görmek,¹¹⁷ yola koyulmak, yolu yürümek,¹¹⁸ anlamlarına gelir. Seyr kelimesinin ıstılahta kullanıldığı yerler biraz farklıdır. Seyr ruhani ve manevi hareketi ifade eder. Sufiler arasında seyr, mukayyetten mutlaka gitme, daha açık bir ifade ile kalbin Hakk'a teveccühüdür.¹¹⁹ Seyr ruhi bir seyahat olup ahlaki güzelleştirme ve nefse muhalefet vesiledir.¹²⁰ İnsanın kendi nefsi ile manevi kuvvetlerinin, varlık, sır ve hikmetlerini tetkik etmek suretiyle mutlak ve gerçek manasıyla yaratıcı sanatkârın derin hikmetlerini zevk ve vicdan halinde idrak etmesidir.¹²¹

Bütün insanlarda müşterek olan yaratılışa ait bedeni seyr, ehadiyet aleminden gelip vahidiyet aleminden geçerek ruhlar, anasır ve doğumla

¹¹⁵ Eşrefoğlu Rumi, *Tarikatname*, hz. Esra Keskinlik, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2001, s.204

¹¹⁶ Serrac, *Avarif*, s.456

¹¹⁷ Cürcani, *Tarifat*, s.127

¹¹⁸ Ragıp el-İsfehani, *Müfredat*, s.349; Ayni, M.Ali, *Tasavvuf Tarihi*, s.104; Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ..., c.III, s.139

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.III, s.139

¹²⁰ Hasan Serkavi, *Mu'cemu Elfazi's-Sufiye*, Müessesetü Muhtar, Kahire, 1987, s.174

¹²¹ S.Abdülhakim Arvasi, *Tasavvuf Bahçeleri*, s.81

gerçekleşmektedir. İbn Arabi (ö.638/1240) *Fütühat-ı Mekkiye*'de hadis dinlemek için gelenlerin durumunu şu şekilde izah eder: Nefislerini tabiatın keder ve kötülüklerinden süzerek, kevnin yaptığı hakkında bildiklerini, hatırladıklarını kalplerden boşaltmak üzere halvete çekilirler. Nefsi temizleyip bu nefisle alem-i melekut arasındaki tabii hicap kalktığında bunun aynasına alem-i melekutta ne varsa toplanmış olur.

Ulvi alem halkı da nefis aynasında çıkarlar. Bu safiyeti korumak için ulvi alem halkı ona yardımcı olur. O vakit bu nefis, ulvi alemin yardımıyla güç alır, Allah'ı tanır ve bilir. Bu bilgi ve tanıma, feyz almaya yöneltir. Bu yöneltme kesinlikle nur ruhlarıyla olur. İşte buna seyr derler.¹²²

Bir kısım sufilerin taksimine göre seyr üçtür.

Birinci Seyr; ruhumuzun bir olan Rabbimizin emrinin başlangıcından yahut manalar aleminden çıktıktan sonra bir takım mertebe ve makamlardan ine ine his ve şehadet aleminde, insanda zahir olmasıdır.

İkinci Seyr; birinci seyr ve iniş esnasında ruhumuza ulaşan leke ve ayıpları gidermek, güzel ahlak kazanmak suretiyle makamları manen geçerek fetihlere ve tecellilere mazhar olarak başlangıca dönmek ve uruc etmektir.

Üçüncü Seyr; başlangıca döndükten ve Hakk'a vasıl olup vahdet-i vücud sırrına vakıf olduktan sonra Hakk'la Hakk'a yahut zattan zata seyr etmektir ki bunun ucu bucağı yoktur.¹²³

Seyr, intisap edilen tarikatta o tarikat müessisinin koyduğu usul dairesinde maneviyatın yükseltilmesi yerinde kullanılan bir tabirdir. Bir başka tasnife göre seyr, nüzuli ve uruci olmak üzere ikiye ayrılır.

¹²² İbn Arabi, *Fütühat-ı Mekkiye*, s.214

¹²³ Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s. 230

Seyr-i Nüzuli; mukayyed vücudun zuhuru için mutlak vücudun seyridir. Bu ahadiyyetin imkan kesretleri mertebesine nüzulidir. Vacibin imkan mertebesine, mutlakin mukayyede, küll'ün cüz'e nüzulüne seyr-i intisabi ve zuhuri de denir. Bu seyr akl-i külden insan mertebesine kadardır.

Seyr-i Uruci; mukayyed in mutlakta muzmahil olmak için seyridir. Bu cüz'ün küll'e seyridir. Buna seyr-i şuuri de denir. Bu seyr, insan mertebesinden mutlaka kadardır. Bu seyr de mebdeden ne kadar uzaklaştırılırsa daha ziyade mücerret olur.¹²⁴

b- Sülûk

Sülûk; bir sınıfa girme, özel bir gruba dahil olma, gitme,¹²⁵ yol alma, yol tutma, yola girme¹²⁶ anlamlarına gelen arapça bir sözdür. Tasavvuf ehli arasında müridin bir mürşide intisap ederek ve usulüne riayet ederek yapmış olduğu manevi yolculuğa sülûk denir.¹²⁷ Sülûk Hakk'a ermek için mürşid adı verilen rehberin öncülüğünde ve denetiminde yapılan ahlaki eğitimidir.¹²⁸ Bu ahlaki eğitimde maksada ulaşmaya istidat kazanmak için ahlakı güzelleştirmek esastır. Tasavvufa bağlı olan kimsenin nefsinin dünya mevkiine ve servetine muhabbet duymaktan, kinden, hasetten, buğzdan, zulümden hülasa fena huyların tamamından temizleyip bunlara karşı ilim, irfan, hilim, haya ve rıza gibi iyi hallerle hallenmesi demektir.¹²⁹

Sülûk Hakk'a vuslat için kulun tasavvuf yoluna girip¹³⁰ kötü huy ve alışkanlıklardan nefsinin temizleyip güzel ahlak sahibi olmasıdır.¹³¹ Bir müridin

¹²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.III, s.198

¹²⁵ Serrac, *Luma*, s.177

¹²⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen.....*, s.306; Cürcani, *Tarifat*, s.126;

Ahmet Abdurrahim Sayic, *Süluk inde'l-Hakim* Tirmizi, s.23

¹²⁷ Cürcani, a.g.e., s.126

¹²⁸ Ankaravi, *Minhacu'l-Fukara*, s.51

¹²⁹ Rahmi Serin, *İslam Tasavvufundan Halvetilik ve Halvetililer*, Petek Yayınları, İstanbul, 1984, s.43

¹³⁰ Himmet Konur, *İbrahim Gülşeni*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.158

¹³¹ Abdülmün'im el-Hafni, *Mu'cemu Mustalahati's-Sufiyye*, Daru'l Messira, Beyrut, 1987, s.135

Rasulullah'dan icmalen, kabul edilen her şeyi tafsilen anlamak, bilmek ve marifet-i ilahiyeyi tahsil için tarikata girip mürşid önderliğinden aldığı manevi yola sülûk denir.¹³² Talibin zahiren ve batınen uğraşmakla ahlakını, amellerini ve bilgilerini süslemesini, tevillerle ruhsata talip olması ile arzu ve şehvetlerinin peşinde olan hata sahiplerine uyması ifsat eder.¹³³ Neseî (ö.700/1300) sülûk kemali talep etmek¹³⁴ derken Mevlana (ö.672/1273) ise salikin kendini unutmayıp kendisini bulmasıdır der.¹³⁵

Sülûk salikin işin başından vuslat makamına kadar tarikattaki gayeyi gerçekleştirmek için yapmış olduğu kalbi ve manevi yolculuk¹³⁶ olup bu esnada Allah Teala'nın cemalinin tecellisi için kalbini ağyardan temizlemesidir. Yani kötü ve çirkin huylardan övülen ahlaka, bilgisizlikten ilme, kendi vücudundan hakkın vücuduna harekettir.¹³⁷ Sülûk nefsi düzeltmek ve vuslat için tasavvuf yoluna girip bu yolun usul, adap ve erkanını icra etmeye başlamaktır.¹³⁸ İbn Farız'a (ö.632/1235) göre Hakk'ın tecellisi için kalbi ağyar ile meşgul etmekten sakınmaktır. Alelade seyahatler bile insana nasıl birçok şey öğretiyorsa, manevi seyr ve sülûk de öğretmektedir. Nefisten Hakk'a doğru menziller katedildikçe kesretin hicabı kalkıp vahdetin yüzü görünür.¹³⁹ Böylelikle insan benliği sonsuza yöneltilir ve nefis ölümlü niteliklerden kurtarılıp tanrısal nitelikler ile donatılır.¹⁴⁰

Sülûk yol almanın tüm iç öğelerinin ilmidir. Salik yüreği kıpırdadığında, içinde aşk uyandığında ve mahlukatın merkezinde aşk rüzgarlarıyla hasret fırtınaları

¹³² İrfan Gündüz, *Gümüshanevi*, s.251

¹³³ Gazali, *Tasavvufun Prensipleri*, s.27

¹³⁴ İbrahim Düzen, *Aziz Neseî'ye göre Allah, İnsan ve Kainat*, Ş.Urfa İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991, s.148

¹³⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s.173

¹³⁶ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s.133

¹³⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.173

¹³⁸ Kelabazi, *Taarruf*, s.299

¹³⁹ Mahir İz, *Tasavvuf*, 124

¹⁴⁰ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete*, s.116

hüküm sürmeye başladığında, kendini delilikten korumak için hikmete dayayan kimsedir. Dünya ve dünyanın kapsadığı her şey arayıcı için bir azap ve imtihan halini aldığı zaman yoldaki kişiyi hikmete ulaştıran, böylece yüzgeri etmenin baştan çıkarıcılığına karşı zorunlu bazı sınırlamalar koymak gerektiği ve yiğitçe davranmak mümkün olduğu zaman onu sulara gömülmeğe kurtaran sülûktür. Sülûk zahiren kötü sözleri iyi sözlerle, kötü davranışları iyi davranışlarla, kötü niyetleri iyi niyetlerle, doğru konuşana, doğru davranana, doğru niyet edene kadar değiştirmektedir.¹⁴¹ Salikin Yüce Allah'ın "Biz ona şah damarından daha yakınız"¹⁴² ayeti ile bildirdiği gerçeğe ulaşma çabasına sülûk denir. Allah Teala'nın insanlara olan bu yakınlığı, Allah elle tutulup gözle görünmediği için ancak bir nur, bir ışık olarak tarif edilmeye çalışılmıştır.¹⁴³

İsmail Hakkı Bursevi (ö.1137/1725) "sülûk dedikleri devridir ki, dairenin ahiri evveline mültekidir. Yoksa hatt-ı mustatil değildir. Ve illa hiçbir mahluk, hâlık'a mülaki olmamak lazım gelir ki, bu ise muhaldir" diyerek insanın sülûkla özüne döndüğünü belirtmektedir.¹⁴⁴ Hayır için şerri terk etmekten başka yol yoktur. Ancak esbabı tenezzül ile terk vardır. Onun için tenezzül vaki oldukça riyazat ve mücahede ederler, taki ol tenezzül terakkiye mübeddel ola. İşte buna sülûk derler.¹⁴⁵ Allah ile kul arasında yetmiş perde vardır ki, bunların tamamı kullara aittir. Zira Allah için perde söz konusu olamaz. Bu perdeler zulmani olduğu gibi nurani de olabilir. İşte bu perdeleri yırtmaya sülûk denir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Abdülkadir es-Sufi, *Yüz Basamak*, çev. Yusuf Tatlısu, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1982, s. 7

¹⁴² Kaf Suresi, 50/16

¹⁴³ Lütü Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, s. 373

¹⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevi, *Üç Tuhfe*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 161

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevi, *Kitabü'n-Netice*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. II, s. 155

¹⁴⁶ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete ...*, s. 124

İnsanın tasavvufi disiplin altında yürüyüşünü ifade eden sülûkün bir başlangıcı bir de sonu vardır. İnsanoğlunun sülûkünde ilk nokta misak, son nokta ise Allah'tır. İnsanın sülûkü ölümlle bitmez. Zira insan sonsuz bir sefer içindedir.¹⁴⁷ İbn Farız (ö.632/1235) bir beytinde mealen ‘‘ilm-i yakinden yola çıkar, ayne'l-yakine varır ve oradan da Hakk'a göçerim’’ diyerek sülûkün Allah'ta son bulacağını belirtir.¹⁴⁸ Bazıları da sülûk dünya planında biter, ölümden sonra devam eden kısmı ise sadece tecellileridir der. Fakat işin aslı öyle değildir. Zira tecellilerin devamı tekamülün devamı demektir. Tekâmül eden varlığın da sülûk içinde olması gerekir.

Sülûkten murat kişinin kalbinin masivaya iltifat, itibar, meyil ve teveccüh etmeyip saadeti ebediyeye gayret etmesidir.¹⁴⁹ Ayrıca salikin kendi ihtiyaç ve gayreti ile Hakk yoluna mani olan taallukattan geçmesidir.¹⁵⁰ Bir kişinin sülûkte başarılı olabilmesi için aradığını bulması değil, bulduğunun kıymetini bilmesi gerekir.¹⁵¹ Sülûkün gayesi insanı Muhammedi ahlaka tabi kılmaktır.¹⁵²

Sülûk erbabı iki kısımdır. Birincisi, cezbe ve sülûk arasını toplayıp renkleşmekten kurtararak, ağırbaşlılık makamını sığınacak yer olarak seçen ehlullahtır. İkincisi, henüz orta yürüyüşte olan telvin ehli kimselerdir.¹⁵³

Mustafa Bekri'ye (ö.1362/1749) göre sülûk metebeleri üçe ayrılır. Bunlar şeriat, tarikat ve hakikattir. Şeriaten maksat, ‘‘ Allah katında din şüphesiz İslamdır ’’¹⁵⁴ ayetinde ifade edilen dindir. Tarikat ise Allah'a yönelmedir. Hakikat; Hakk'ın salikin vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasını demektir.¹⁵⁵ Salikin

¹⁴⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete ...*, s. 88

¹⁴⁸ Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 124

¹⁴⁹ Mehmet Zahid Kotku, *Tasavvufi Ahlak*, c.I, s.105

¹⁵⁰ Hasan Lütfi Şuşud, *İslam Tasavvufunda Hâcegan Adabı*, Doğan Kardeş yay, İstanbul,1958, s. 57

¹⁵¹ Lütfi Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, s. 448

¹⁵² Y.Nuri Öztürk, *Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halveti*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1982,s.87

¹⁵³ Hacı Reşid Paşa, *Tasavvuf*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1965, s.86

¹⁵⁴ Ali İmran Suresi, 3/19

¹⁵⁵ Ramazan Muslu, *M. Kemaleddin Bekri ve Tasavvufi Görüşleri*, Erkam Yay., İstanbul, 2005, s.93

sülûkteki ilk durağı tevhid-i ef'aldır. Bu durakta salık, Allah'ın hem azap edici, hem acıyan, hem yaşatan, hem öldüren, vb... özelliklerini bilir. İkinci durak tevhid-i sıfattır. Salık bu duraktan sonra bütün işlerin sıfatların sonucu olduğunu kavrar. Üçüncü durak, tevhid-i zattır. Salık bu duraktan sonra sıfatların zatın aynı olduğunu bilir ve her şeyin Yüce Mevla'nın zuhurundan ibaret olduğunu görür.¹⁵⁶

Sülûk, insanı esas yaratılışındaki öze çeviren, insanı kamil olmasını sağlayıp yeryüzünde mümtaz şahsiyetler kıldığı ve Yüce Rabbimizin her türlü yardımına mazhar kılmasına vesile olan manevi bir eğitimidir. Günümüz insanı işte bu tür vasıflara sahip mümtaz şahsiyetlere muhtaçtır.

c- Mürşid

Salikin sülûkünde bir yol göstericiye ihtiyacı vardır. Bu yol gösterici mümtaz kişilere "Mürşid" denir. Mürşid sözlükte rehber, delil, kılavuz, yol gösteren,¹⁵⁷ irşad eden, din işinde doğru yolu gösteren¹⁵⁸ anlamlarına gelen arapça bir kelimedir. Seyyid Şerif Cürçani (ö.816/1413) mürşid için şeyh, veli, eren, pir gibi kelimelerin de kullanıldığını bildirir. Şeyh kelimesi sözlükte; yaşlı, ihtiyar, bey, önder, kabile başkanı,¹⁵⁹ saç sakalı ağaran ve elli yaş civarındaki kişi anlamlarına gelir.¹⁶⁰ Pir ise, yaşlı kişi, ihtiyarlanmış manalarına gelir.¹⁶¹ Tasavvuf ehli arasında bunlar genellikle aynı amaç için kullanılan tabirlerdir.

Tasavvuf ehline göre gerçek mürşid her zaman Hz. Muhammed (sav) efendimiz ve onun hakikatine varis olan zaman sahipleridir.¹⁶² Bunlar şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemale ulaşmış, nefsin hastalık ve tedavilerini bilen, Hakk'a

¹⁵⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s.163

¹⁵⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, s. 193

¹⁵⁸ M.Z.Pakalın, *Osmanlı Tarih ...*, c.II, s.624; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize ...*, s. 242

¹⁵⁹ Ragıp el-İsfahani, *Müfredat*, s. 396; Süleyman Uludağ,, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 496

¹⁶⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 475

¹⁶¹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 288

¹⁶² Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 475

ulaşan yolun tehlikeli ve korkulacak yerlerini bilip müridi fayda ve zarar durumuna göre yönlendiren, uyaran, onları irşad etme kabiliyet ve liyakatine sahip olan insan-ı kamillerdir.¹⁶³ Müridin mizaç ve durumuna göre değişik yollarla nefis terbiyesini gerçekleştiren,¹⁶⁴

“ *Mürşide var, mürşide var, mürşide
Andan olur, derde derman ey dede*”

beytinde belirtildiği üzere doğru yola delalet eden zatlardır.¹⁶⁵ Müridlere tasavvufu öğreten, gerçekleri gösteren tarikat şeyhleri,¹⁶⁶ Siret-i Ahmediyyeyi baş tacı etmiş, ayırısı gayrısı bulunmayan, daima huzuru nebevide müteveccih olan mürebbilerdir.¹⁶⁷

İsmail Hakkı Bursevi'nin (ö.1137/1725) beyanına göre insanın bedeninde Ruh-i tabii, Ruh-i hayvani, Ruh-i nefساني ve Ruh-i insani vardır. Ruh-i insani içinde bir de ruh-i kudsi vardır ki, bu havas insanlara tevdi edilip üfürülür. Bu ruh, nefsi arzuların yok olması ile var olur. Kendilerine işte bu ruh bahşedilen zatlar, hakiki insanlar olan mürşid-i kamillerdir.¹⁶⁸

Şeyh, ruh ile meşgul olan mürebbi mürşid olup din ve şeriatı müridlerin kalplerine yerleştirmeye çalışan kimsedir. Tarik-i hakka sülûk etmiş ve korkulan hususları ve tüm yaratılanları bilen zatlardır. Gerçek şeyh, su üzerinde yürüyen veya havada uçup dediği hemen vaki olan, rical-i gayb ile konuşan, yemek yemeyip içmeyen kimse değildir. Hakiki Şeyhler, kendisine kesf-i ervah ve kubur vaki olan ervah-ı enbiya ile mülakat eden, tecelli-i ef'al ve sıfata mazhar olanlardır.¹⁶⁹ Şeyhlik rütbesi tasavvuftaki rütbelerin en yükseğidir. Dini Celil-i İslamiyenin rehberi, önderi

¹⁶³ el-Hafni, *Mu'cemu Mustalahatü's-Sufiye*, s.143; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 183

¹⁶⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 530

¹⁶⁵ M.Z.Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.II, s. 624

¹⁶⁶ Eşrefoğlu Rumi, *Tarikatname*, s. 191

¹⁶⁷ Sıddık Naci Eren, *Allah ve Rasulüne En Yakın Yol*, Türdav Ofset Tesisleri, Balıkesir, 1981, s. 206

¹⁶⁸ İsmail Çetin, “Tasavvufun Başlıca Terim ve Deyimleri Üzerine Bir Deneme” *Mavera Dergisi*, Tasavvuf Özel Sayısı (Temmuz-Ekim), Akabe yayınları, İstanbul, 1984, s. 85

¹⁶⁹ M.Z.Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.III, s. 346

olan şeyh, Hakk yolunda mücahede yapan Cenab-ı Hakk'ın askerlerinin büyük ve yüksek kumandanı sayılır.¹⁷⁰ Tasavvuf nazari bir ilim değil tatbiki bir ilimdir. Bu tatbiki ilimde insanın bir rehberine, öndere ihtiyacı vardır. Fakat bu yolculukta herkes rehberlik edemez. Zira rehberlik yapacak kişi de bir takım özellikleri bulunması gerekir. Bu özellikler kısaca şunlardır.

1- Şeyh ilim ve irfanıyla seçilmiş olmalıdır. Kuran ve sünneti iyi bilmeli, güzel ahlak ile fazilet sahibi olmalıdır.

2- Şeyh hem veli, hem de irşad ehli olmalıdır.

3- Belirli bir tarikatın usulüne göre eğitimini tamamlamış olmalıdır.

4- Günlük yaşantısında istikametli, dini görevlerini yerine getirmede ciddiyet ve takva sahibi olmalıdır.

5- Şeyh tekelci olmamalıdır. Zira gerçek şeyh, kendinden başka şeyhleri kötülemez, küçümsemez.

6- Şeyh, mal, mülk ve dünya ilgisini içinden çıkarmış olmalıdır. Şeyh müridin malına ilgi duymaz. Ondandır maddi bir hizmet ve çıkar beklemez.

7- Şeyh cömert olmalı, almaktan çok vermelidir. Maddi şeylere önem vermediğini ortaya koymalıdır.

8- Şeyh, halim, selim ve yumuşak huylu olmalıdır.

9- Devlet adamlarının ve idarecilerinin ayağına gitmekten kaçınmalıdır.

10- İdeal Şeyh, yüzü nurani, sözü rabbani olan, görüldüğü zaman insanın içine ferahlık veren ve Allah'ı hatırlatan kimselerdir. Bulunduğu yerde tevhid, sevgi

¹⁷⁰ Mevlana Halid, *Şemsu's-Şümus (Mecd-i Talid)*, çev. Heyet, Uluçınar yayınları, İstanbul, 1976, s. s.25

ve kardeşlik hüküm sürer. İnsanların ayıplarını yüzüne vurmaz. Kötü huylardan arınmış zarif ve latif bir kimse olmalıdır.¹⁷¹

11- Mürşidlerin her hallerinde itidal ve meşreplerinde kemal vardır. Asla boş sözlerle vakit öldürmezler.

12- Mürşidler kin ve düşmanlık gibi nefsin kötü vasıflarından arınmış olmalıdırlar.¹⁷²

13- Mürşidler manevi zevk sahibi olmalıdırlar.

14- Mürşidler İslamiyeti çok iyi bilmeli, insanlara şefkat ve merhametle yaklaşmalıdır.

15- Mürşidler Allah'tan gelen her şeye razı olup isabetli görüş ve telkin sahibi olmalıdırlar.¹⁷³

16- Mürşidler Allah'ın emir ve kurallarına saygılı olup zahiri hükümlere titizlikle uyarlar.

17- Mürşidler masum değildirler, fakat mahfuzdurlar. Günaha asla ısrar etmezler.

18- Mürşidler manevi alemle bağı ve ilgisi olan, kendi nefsinden fani, Hakk ile baki olan kimselerdir.¹⁷⁴

19- Mürşidler alçak gönüllü olup daima güler yüzlü, ilim ve hikmet sahibidirler.

20-Mürşidler istikamet üzere olup korku, keder ve tasası olmayan kimselerdir.

21-Tasarruf sahibi olan mürşidler daima vakar ve sükun sahibi olup sebatlı ve vusül sahibidirler.

¹⁷¹ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Damla Yayınları, İstanbul, 2001, s.52- 53

¹⁷² Mevlana Halid, *Şemsu's-Şümus*, s.208

¹⁷³ Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi, *Camii'l-Usul*, s. 53

¹⁷⁴ Hamza Kılıç, *Özbenlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 72

22- Mürşidler sözünü duyanın gönülden kabul ettiği, kendini görenin ve adını duyanın iç dünyasını değiştirdiği kimselerdir.

23- Tevekkül ve kanaat ehli olan mürşidler heybetli ve isar sahibidirler.¹⁷⁵

24-Mürşidin kendisine yetecek fıkhi bilgiye sahip olmasının yanı sıra, müntesiplerin sorunlarını çözebilecek fıkhi derinliğe sahip olması gerekir.¹⁷⁶

25- Mürşid fakirlere, dullara, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine yardım eden kendilerini topluma adanmış kişilerdir.¹⁷⁷

26- Talim ve telkin hususunda müridlerin hallerini gözetmeli ve daima onları murakabesi altında tutmalıdır.¹⁷⁸

Bu ve benzeri diğer şartları taşıyan, yeryüzünde örnek insanı temsil eden kişilere mürşid denilmektedir. Lakin günümüzde bu müstesna sıfatları taşımadan, sırf insanları dini açıdan sömürmek için ortaya çıkan sahte mürşidler de bulunmaktadır.

d) Mürid

Mürid manevi eğitime ihtiyaç duyan ve bu eğitimde hedef olan kimsedir. Mürid sözlükte, irade ve talep eden, irade sahibi, isteyen arzu eden,¹⁷⁹ dileyen¹⁸⁰ anlamına gelen arapça bir kelimedir. Mürid, kelimesi yerine bazen fakir, bazen de derviş kelimeleri kullanılır. Fakir, yokluk ve hiçliğe talip olan kimse demektir. Derviş ise bir tarikatın hadimi yani hizmetçisi demektir.¹⁸¹ Mürid kelimesinin ıstılahtaki anlamı ise, sözlük anlamının aksine hiçbir şey istemeyen, hiçbir şey irade

¹⁷⁵ Mustafa Kara, *Bursada Tarikatlar ve Tekkeler*, Uludağ Yayınları, Bursa, 1990, c. I, s. 171

¹⁷⁶ Şihabüddin Sühreverdi, *İrşadü'l-Mürşidin (Mürşitliğin Temel Öğretileri)*, çev. Mehmet Emin Fidan, Hacegan Yayınları, İstanbul, 2000, s.58

¹⁷⁷ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, s. 291

¹⁷⁸ Abd el-Bari en-Nedvi, *Tasavvuf ve Hayat*, terc. Mustafa Ateş, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1967, s. 214

¹⁷⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 526; Süleyman Uludağ,, a.g.e, s. 388

¹⁸⁰ Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize.....*, s. 241

¹⁸¹ H.Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf....*, s.195; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf* ,s.111,

etmeyen kimsedir. Zira mürid belli bir süre için iradesini şeyhine bırakmıştır.¹⁸² Bir tarikata girip ve kendisini şeyhe teslim eden kişi¹⁸³ demek olan mürid için Mesnevi şarihi Sarı Abdullah (ö.1071/1660) *Meslekü'l-Uşşak* kasidesinde

‘‘Müridi ol anın dilden muradın terk edip cümle
İradetsiz murad olan nefis tutmak itaattır’’¹⁸⁴ demektedir.

Mürid iradeden gelir ve ihlase dayanır. Müridin hakiki anlamı ise kendi iradesinden soyunan ve Hakk’ın kendisi için istediğini isteyen kimse demektir. Bu istek Allah’a ibadetle olur. Mürid nefsinin disiplin altına almada zayıf düştüğünde kendini şeyhinin iradesine ve korumasına bırakır.¹⁸⁵ Tasavvuf ıstılahında iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan, beşeriyet arzu ve isteklerini Hakk’ın arzusunda yok edip, Hakk’ın bekasıyla baki olmak isteyen kimse demek olan mürid, nefsinin hiçbir iradesi kalmayan, Hakk’ın iradesinde boğulup kaybolan kimse demektir.¹⁸⁶ Müridlik her şeyden önce bir istek ve irade işidir. Kesin ihtiyaç duyulunca ve tam karar verilince bu işe soyunulur. Mürid iradesi bulunmayan kimse demek olup, iradesinden sıyrılıp çıkamayan mürid olamaz.¹⁸⁷ Müridlik, kendisini irşad eden, kötü huylardan ve fena düşüncelerden nefsi temizlemek, gönlüne dini telkin ve bilgileri veren şeyhine kuvvetle bağlanmaktan ibarettir.¹⁸⁸

Mürid bir şeyhe intisap edip henüz sülûk mertebesine varamamış olan tarikat ehli kişidir. Muhiddin-i Arabi (ö.638/1240) *Fütuhât-ı Mekkiye* adlı eserinde müridi ‘‘Nazar ile basiretten ve iradeden tecerrütle Allah’a müteveccih olan salık’’ şeklinde tarif etmiştir. Tasavvufta bir kişi için dört derece vardır. Bunlardan ilki talib,

¹⁸² Mustafa Kara, *Bursada Tarikatlar...*, s. 30

¹⁸³ Eşrefoğlu Rumi, *Tarikatname*, s. 191; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri...*, s. 353

¹⁸⁴ Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize ...*, s. 241

¹⁸⁵ Abdülkadir es-Sufi, *Yüz Basamak*, s. 19

¹⁸⁶ Abdülmün’im el-Hafni, *Mu’cemu...*, s. 242; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri...*, s. 388

¹⁸⁷ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.44

¹⁸⁸ Mevlana Halid, a.g.e., s.25

ikincisi mürid, üçüncüsü salık, dördüncüsü de vasıldır. Mürid imtihan ve tecrübe devresi geçirmiş, irade yoluna girmiş olan kişiye denir.¹⁸⁹ Müridin manevi eğitim esnasında uyması gereken bir takım edepler ve bazı görevler şunlardır:

1-Müridin ilk vazifesi deruni açıdan temiz hale gelmesidir.

2-Üstadına tam teslim olması gereklidir.

3-Dünyevi meşgalelere sadece sosyal çevrenin gerektirdiği ölçüde dalmalıdır.¹⁹⁰

4-Mürid üstadına inanmalı, onu tasdik etmeli ve üstadına muhalefetten kaçınmalıdır. Zira mürşide muhalefet, mürid için öldürücü zehir gibidir.¹⁹¹

5- Mürid şeyhinden başkasına esrarını açmaktan çekinmesi gerekir.

6-Müridlerin bir diğer edebi de irade noktasına sıkı bir bağlılık ile yerleşmedikçe, tarikatlerin ana hedeflerine ulaşmadıkça ve kalbiyle Rabbi Kerim'e vüsul bulmadıkça nakil ve sefer yolunu seçmemelidir.¹⁹²

7-Mürid vücudu zaafa düşürmeyecek şekilde az yemek yemeli, sıhhatini devam ettirecek şekilde az uyumalı ve daima Allah Teala'yı anmalıdır.

8-Zaruri haller dışında halvete devam etmeli ve kalbini dünyalık işlerde kesmelidir.

9-Akide-i halise sahibi ve daima tövbekar olmalıdır.

10-Teslim ve tefviz sahibi olup edepten ayrılmamalı ve fütüvvet ehli olmalıdır.

11-Daima tevekkül edip reca ve şecaât ehli olmalıdır.¹⁹³

12-Tövbe ve telkin üzere olup zühd ve takvadan ayrılmamalıdır.

¹⁸⁹ M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c. II, s. 622

¹⁹⁰ Atallah İskenderi, *Hikmetler Kitabı*, terc. Orhan Parlak, Ribat Yayınları, İstanbul, 1981, s. 69

¹⁹¹ Sıddık Naci Eren, a.g.e., s. 178

¹⁹² M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ...*, c. II, s. 623

¹⁹³ İbn Arabi, *Tuhfetü's-Sefere*, s. 71

13-Ehli takva olup asla haram yememeli ve daima sabırlı olup şeytana karşı koymalıdır.

14-Kendini ve haddini bilip gönül şehrinde Allah'tan gayrıya yer vermemelidir.

15-Herhalde Allah'a rıza üzere bulunmak ve her daim müşşidin kendine nazır olduğunu bilmelidir.¹⁹⁴

16-Mücahede ve isar ehli olup daima müeddep olmalıdır.¹⁹⁵

17-Hazır, Gaib, Ölü, Diri bütün yakınların saygısını muhafaza edip bunların ve bütün beşeriyetin hukukunu mümkün olduğu kadar korumalıdır.

18-Şeyhin sohbet meclisine izinsiz katılmamalı ve şeyhinin huzurunda iddia sahibi olmamalıdır.

19-Sonucu beklediği gibi çıkmasa bile verilen emre her daim uymalıdır.¹⁹⁶

20-Müridin amacı görünür güç, nüfuz ya da münakaşa değil, kendini geliştirmek olmalıdır.¹⁹⁷

Yukarıda sayılan ve daha nice güzel ahlaki değerlere sahip olan müridlerin, ahlaken ve edeben kusurlu olanlara göre sülûklarını tamamlamaları çok daha kolaydır. Zira ahlaksız ve edepsiz bu yolda yürümek mümkün görülmemektedir.

II- SEYR Ü SÜLÛK YAPMANIN YOLLARI

Şeyhin saliki nasıl terbiye ve irşad edeceği önemli bir husustur. Şeyhlerin bazıları bu eğitim esnasında ruhu ve kalbi tasfiye ederken bir kısmı da nefis terbiyesi

¹⁹⁴ Cavit Sunar, *Melametilik ve Bektaşılık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 163

¹⁹⁵ Mustafa Kara, *Bursada Tarikatlar...*, c.II, s.172

¹⁹⁶ İrfan Gündüz, *Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevi*, a.g.e., s. 53

¹⁹⁷ İdris Şah, *Yolun Yolu*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 69

metodunu kullanmıştır. Şimdi bunlarla ilgili olarak gördüğümüz Ruh, Kalp ve Nefis kavramlarını inceleyeceğiz.

a- Ruh

Ruh sözlükte yel, rüzgar, koku, kuvvet, can, nefes, canlılık, his, duygu, öz, cevher¹⁹⁸ ve mücerred insan latifesi ve insanda bilen, idrak eden latife¹⁹⁹ anlamlarına gelir. Sufilere göre ruhlar latif cevherlerdir. Ruhlar uyumaz, lezzet almaz ve ölmezler. Ruha latifliğinden dolayı ruh denilmiştir. Ruh cisimden önce yaratılan, hakikat ışığı olan ve cevherlerin en safıdır. Hakikat ehline göre gizli bilgiler ruh yoluyla elde edilir.²⁰⁰ Ruh kendi özünde ince bir letafete sahip nurlu bir varlıktır.²⁰¹

Ruh iki manada kullanılmaktadır. Birinci anlama göre ruh latif bir cisimdir. Bunun kaynağı organik kalbin karıncığıdır. Atardamar vasıtasıyla vücudun diğer organlarına ulaştırılır. Vücutta dolaşımı sayesinde hayat nurlarını dokunma, görme, işitme ve koklama duyularına yansıtması, evin köşelerinde kandilin ışık vermesine benzemektedir. İkinci anlama göre ise, insanda müdrik ve alim olan latif varlık manasındadır. Cenab-ı Hakkın ‘‘Ruh Rabbimin emrindedir’’²⁰² diye buyurduğu bu ruhtur. Rabbani ve acayip olan bu ruhun hakikatini akıl anlamaktan acizdir.²⁰³ Şeyhu'l-Ekber (ö.638/1240) ruhu ‘‘gayb ilmini kalbe belli bir yönde akıtan’’ diye tarif eder.²⁰⁴ Ruh, hayvan cinsiyle bu cinsin ekmeli bulunan insanda hayat maddesi olan ulvi unsur hakkında kullanılan bir tabirdir.²⁰⁵

¹⁹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.400

¹⁹⁹ Kaşani, *İstilahatu's-Sufiye*, s.168

²⁰⁰ Sühreverdi, *İrşadiül Mürşidin*, s. 81

²⁰¹ İbn Arabi, *Tuhfetüs-Sefere*, s.57

²⁰² İsrâ Suresi, 17/85

²⁰³ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s. 57; Gazali, *Tasavvufun Esasları*, s. 76

²⁰⁴ Abdülkadir es-Sufi, *Yüz Basamak*, s. 25

²⁰⁵ M.Z. Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.III, s. 53

İstılahta ise ehli sünnet alimleri ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler ruha can ve hayat derken, bazıları da ruh, beden kalıbına sokulmuş bir varlıktır der. Ruh öyle bir latifedir ki, bedende bulunduğu müddetçe Allah Teala, ruhun yeri olan beden kalıbında hayat yaratır. Tabiattaki ilahi kanun böyle cereyan etmektedir. İnsan ruh ile değil hayat ile diri ve canlıdır. Uyku halinde ruh maddi alemde yükselir, bedenden ayrılır ve sonra da ona döner.²⁰⁶ Ruh hayvani, insani ve ruh-ı azam olmak üzere üçe ayrılır.

1-Hayvani Ruh: Vucutta kalbin ortasından kaynaklanan, gücünü damarlardaki kanlar vasıtasıyla bütün organlara yayan latif bir cisimdir.

2-İnsani Ruh: Hayvani ruhun üzerine yüklenmiş, emir aleminden indirilmiş bilici ve keskin bir idrak ile sezgi gücüne sahip olan latifeye verilen addır.

3-Ruh-ı Azam: Cenab-ı Hakk'ın zati tecellilerine mazhar olma şerefine sahip olan insani ruhun adıdır.²⁰⁷

Abdüllatif Kutsi (ö.856/1452) ise ruhu "Düşmanların ruhu, velilerin ruhu, peygamberlerin ruhu" diye üç grupta etüd etmiştir.²⁰⁸ Ruh bir cisme bürünerek mevcut olur. Esasen ruh ile beden arasındaki ayrılık hakiki değil itibaridir. Zira hakikatte ruh ile beden birbirinin aynısıdır. İnsanda can dediğimizde zaten ruhtur.²⁰⁹

Mutasavvıfların ruh ile ilgili üzerinde durduğu hususlar, ruh ve beden ilişkisi ile ruhun cevher ya da araz oluşu konularıdır. Bazı mutasavvıflar ruhun kıdemini savunmuşlar, bazıları da (genellikle ilk dönem sufileri) bu görüşü reddetmiştir. Gazali (ö.505/1111) bedeni ruhun bir aleti olarak görür. Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö.1186/1772) ruhun bedenle beraberliğinin fiilleriyle olduğunu, zati

²⁰⁶ Kuşeyri, *Risale*, s. 45

²⁰⁷ Cürcani, *Tarifat*, s.76

²⁰⁸ Mustafa Kara, a.g.e., s.104

²⁰⁹ Mahmut Sadettin Bilginer, *Allah ve İnsan*, Sena Matbaası, İstanbul, 1977, s. 96

itibarıyla ayrı olduğunu söylemiştir. Bir diğer tartışma konusu da ruhun araz ya da cisim oluşu hakkındadır. Hucviri ruhun cevher olduğunu bildirir.²¹⁰

Hakkında birçok tartışma yapılmış olmasına rağmen ruh tasavvufta önemli bir yer işgal eder. Tasavvuftaki manevi yolculukta ruhun tasfiye edilmesi ile yapılan eğitimler büyük önem arz etmektedir.²¹¹

b-Kalp

Kalp kelimesi sözlükte çevirme, değiştirme, et parçası, yürek, gönül, her şeyin ortası, en önemli ve can alıcı²¹² manalarına gelen sözcüktür. Kalp hem Kuran'da hem de tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Kalp hakkında Kuran-ı Kerim'de doğru²¹³, kibirli²¹⁴, yalvaran²¹⁵, günahkâr²¹⁶, imanla mutmain olan²¹⁷, Allah'ı anmaktan gafil olan²¹⁸, hasta olan²¹⁹, hidayete ulaşan²²⁰, anlama kabiliyetine sahip olan²²¹, takva sahibi²²², imanın yeri²²³, kendisiyle akledilen²²⁴, gibi birçok özelliklerinden bahsedilir.

Tasavvufi bir terim olarak kalp, ilahi hitabın mahalli ve muhatabıdır. Aynı zamanda keşf ve ilham mahallidir. İlahi isim ve sıfatların en güzel şekilde tecelli

²¹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, *Tuhfe-i Ataiyye*, s. 71

²¹¹ Tasavvufta ruh tasfiyesi ile eğitim yapan tarikatlara "Ruhani Tarikatlar" denir. Ruhani tarikatlarda "Artık ben ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman siz hemen onun için secde ediciler olarak yere kapanın" (Hicr Suresi, 15/29, Sad Suresi, 38/72) ayetindeki menfuh ruhun üzerinde bulunan kesafetin kalkması için kalp ve ruh tasfiyesi ile meşgul olunur. Bu yolda nafil ibadetler, zikir, teslimiyet vb... gıdalarla ruhu beslemek esastır. Ruhani tarikatlarda zikir hafi olup çile metodu da kullanılmaz. Bkz. Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.236 -238; Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmut Hüdayi*, s.147 -148

²¹² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri...*,s.296, İrfan Gündüz, *Gümüştanevi*, s. 188, İ.H.Bursevi, *Üç Tuhfetü*, s. 62

²¹³ Şuara Suresi, 29/46; Saffat Suresi, 37/84

²¹⁴ Mü'min Suresi, 40/35

²¹⁵ Kaf Suresi, 50/33

²¹⁶ Bakara Suresi, 2/283

²¹⁷ Bakara Suresi, 2/260; Rad Suresi, 13/28; Nahl Suresi, 16/106

²¹⁸ Kehf Suresi, 18/28

²¹⁹ Ahzab Suresi, 33/32

²²⁰ Tegabun Suresi, 64/11

²²¹ Araf Suresi, 7/179

²²² Hacc Suresi, 22/32

²²³ Hucurat Suresi, 49/14

²²⁴ Hacc Suresi, 22/46

ettiği yerdir.²²⁵ Mutasavvıflar kalbi iki şekilde izah ederler. Bunlardan ilki, her insanın sol memesinin altında bulunan çam kozalağı şeklindeki fizyolojik yapısıyla bildiğimiz maddi kalptir. Bu tür kalp canlılarda olduğu gibi ölülerde ve hayvanlarda da bulunur. İkincisi ise, ruhani ve rabbani olan latif bir şeydir ki, cismani kalp ile ilgili, ruh ile nefsi natika arasında bulunan nurani bir cevherdir.²²⁶ İnsanın fesadı ve ıslahı bu kalp ile olur. Fizyolojik kalbin içinde siyah nokta gibi bir et parçası vardır ki, ona “süveyda” denir. Bunun etrafında siyah bir nur vardır. O siyah nokta şeytan hattı olup, şeytani vesvese de oraya gelir. İnsanın ıslahında Allah’ın zikri ve müridin ortaya attığı nur ile siyah nokta beyazlaşınca şeytanın vesvese ve havatırı yok olur.²²⁷

İbn Meserre’ye (ö.319/931) göre kalp, vücutta önemli bir görev yüklenmiştir. O, kalbi kral, diğer organları da kalbin askerleri olarak görür. Kalp iyi olursa diğer organlar da iyi olur. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) “Haberiniz olsun ki, bedende bir et parçası vardır. O parça iyi ve sağlam olursa bütün beden sağlam olur. Bu parça bozuk olursa bütün beden bozuk olur. Bilesiniz ki o et parçası kalptir”²²⁸ buyurmuştur.

İbn Meserre (ö319/931) kalbin Allah’ı zikretmekle imar edileceğini ve bütün kirlere temizleneceğini bildirir. İnsanoğlu kalbi amellerden ziyade bedeni amellere daha çok önem vermektedir. Bedeni ameller kalbi amellerden daha ağır ve külfetli olmasına rağmen daha çok yerine getirilmektedir. Kalbi ameller ise insan nefesine ağır gelmektedir. Bunun nedeni ise, insanların bedeni ameller neticesinde teşekkür ve takdir edilme ihtimalinin olmasıdır. Halbuki kalbi amellerde böyle bir

²²⁵ Bursevi, a.g.e., s. 62

²²⁶ Cürçani, *Tarifat*, s.119; Gazali, *Tasavvufun Prensipleri*, s.76; Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s.56

²²⁷ Seyfettin Sarı, Muhammed, *İhsan Yolu*, s.105

²²⁸ Buhari, iman, 39; İbn Mace, Fiten, 14; Müslim, Musakat, 22

durum söz konusu değildir.²²⁹ Kalbinde dünyaya değer veren kişilerin manevi yolculukta yol almaları zordur. Kalp kötü ahlakları terk ettiği zaman ve onlardan arındığında hür olup ihlasın zirvesine ulaşır. Kalpteki perde ve bulanıklık kaybolur. Yahya b. Muaz (ö.258/871) kim gönünü sadece Allah'a teslim eder, bu histe yoğunlaşırsa hikmet pınarları kalbinden fışkırır ve dilinden dökülür demiştir.²³⁰ Sühreverdi (632/1254), sufi kalp temizliği ile uğraşan kimsedir²³¹ diyerek bu manevi yol alışlarda kalbin önemine dikkat çekmiştir.

c- Nefis

Nefis kelimesi sözlükte can, ruh, ceset, nazar deşdiren göz, herhangi bir şeyin özü, cevheri, azamet, izzet, hamiyet, gayb,²³² nefes almak, rüzgarın esmesi, genişlemek, ferahlamak, soluk,²³³ kötü istek, kötülüğe meyil²³⁴ anlamlarına gelen arapça bir sözdür.

Sufilerin nefis kelimesinden muradı, kulun kötü ve illetli vasıfları ile yerilen, zemmedilen huy ve fiilleridir.²³⁵ Kulun illetli vasıfları iki çeşittir. Birincisi, iradesi ile kazandığı günah ve isyan, ikincisi ise aşağılık huylardır. Bu aşağılık huylar insan tarafından tedavi ve terbiye edilerek tedrici bir şekilde düzeltilmeye çalışılırsa devamlı bir mücadele ile bu kötü huyları yok etmek mümkündür.²³⁶ Nefis kelimesi ve bu kelimenin türevleri Kuran'da yaklaşık üçyüz yerde bahsedilmektedir.

²²⁹ İbn Meserre, *El- Münteka (Muttakilerin Yolu)*, çev. Mehmet Necmeddin Bardakçı, insan yayınları, İstanbul, 1999, s.113

²³⁰ İsfehani-İbnü'l-Cevzi, *Hilye-Sıfatü's-Safve (Sahabeden günümüze Allah dostları)*, çev: Heyet, Şule yayınları, İstanbul, 1996, c.VI, s.206

²³¹ Sühreverdi, *Avarif*, s.53

²³² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 281

²³³ İbn Meserre, *ag.e.*, s. 117

²³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *ag.e.*, s.252

²³⁵ Hucviri, *Keşfu'l-Mahcub*, s. 309

²³⁶ Kuşeyri, *Risale*, s. 44

Bunlardan bazıları kişi, insan ve can,²³⁷ vesvese veren,²³⁸ kötülüğü emredici, duygu, arzu ve istek,²³⁹ zatullah,²⁴⁰ insan ruhu,²⁴¹ kalp ve sadr,²⁴² cins²⁴³ vb... anlamlarda kullanılır. Beşer hayvanının ilk deneyim düzeyi, nefis düzeyidir. Nefsin bilinmesi yolculuk için gerekli temel şarttır.²⁴⁴ İnsandaki kötü ahlakın mahalli olan nefse bir suret verilse şöyle olur. Baş kibir, gözü ucub, ağız hased, lisanı kizb ve gıybet, kulağı nisyân, göğsü kin, karnı şehvet, elleri hıyanet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve ruhu da küfürdür.²⁴⁵ Nefis şehvi bir kuvvet olup kötü sıfatların kaynağıdır. Hevai arzular haddi aşar, nefsi itidalden saptırırsa insanların kalbinde şehvet, hırs, faydasız ameller, riya vb... haller belirmeye başlar.²⁴⁶

Mutasavvıflara göre insanda dört çeşit nefis vardır.

1-Tabii Nefis: Cismin parçacıklarını muhafaza edip birbirinden ayrılmasına engel olan kuvvettir.

2-Nebati Nefis: İnsanın büyümesini, sindirim faaliyetini vb... biyolojik fonksiyonlarını temin eden kuvvettir.

3-Hayvani Nefis: İnsanın his ve hareketlerinin kaynağı olan kuvvettir.

4-İnsani Nefis (nefs-i natıka): Kendi zatında maddeden mücerred bir cevherdir ki Rabb'in bir emrinden ibarettir. İnsan bedeninin asıl sultanı bu nefistir.²⁴⁷

Tasavvuf terbiyesi esnasında salikin nefsinde meydana gelen değişmeler göz önüne alınarak nefisle ilgili mükemmele doğru giden bir derecelendirme

²³⁷ Bakara2/48; Ali İmran 3/25, 30, 145, 161, 185; Nisa 5/32, 45; Enam 6/98

²³⁸ Kaf 50/16

²³⁹ Yusuf 12/53; Naziat 79/40; Şems 91/7

²⁴⁰ Ali İmran Suresi, 3/154; Araf Suresi, 7/205; Yusuf Suresi,12/77; Fussilet Suresi, 41/53

²⁴¹ Enam Suresi,6/12; Zümer Suresi, 39/42

²⁴² Ali İmran Suresi, 3/154

²⁴³ Araf Suresi, 7/188; Tevbe Suresi, 9/128; Rum Suresi, 30/28; Şuara Suresi, 42/11

²⁴⁴ Abdülkadir es-Sufi, *Yüz Basamak*, s. 24

²⁴⁵ Mevlana Halid, *Şemsu's-Şümus (Mecd-i Talid)*, s. 205

²⁴⁶ İbn Arabi, *Tuhfetü's-Sefere*, s.51

²⁴⁷ Mehmet Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.282; Ahmet Yıldırım, a.g.e., s. 225

yapılmıştır. Bir kısım sufiler ‘‘Nefs-i Emmare’’, ‘‘Nefs-i Levvame’’ ve ‘‘Nefs-i Mutmaine’’ diye üçlü tasnif yapmışlar²⁴⁸, diğ er bir kısım sufiler de bunlara ‘‘Nefs-i Mülhime’’, ‘‘Nefs-i Raziye’’, ‘‘Nefs-i Marziyye’’ ve ‘‘Nefs-i Kamile’’ yi ilave ederek yedili tasnif yapmışlardır.²⁴⁹ Bu yedi nefis aşamasının özellikleri ş unlardır.

1. Nefsin Mertebeleri

Sülûkte nefsi yenmek esas oldu ğ u için sülûk aş amaları olarak nefsin mertebelerinden söz edilir.²⁵⁰

Birinci aş ama "Nefs-i Emmâre"dir. Sûfiler emmare nefisten bedenî hazlara eğ ilimli, lezzet ve şehvetle emreden, kalbi suflî yöne ç eken kuvveti anlar. Yusuf suresi 53.ayetteki ‘‘Ş üphesiz nefis kötülüğ ü emredicidir’’ ifadesinden ismini alan bu nefis, nefsin en ham halidir. Bu nefiste daima benlik düş üncesi hakimdir.²⁵¹ Bu nefsin seyri "Seyri ilallah" dır. Alemi "ş ehâdet" alemidir. Mahalli "göğ üs" ,hal ve vâridi ise ş eriattır. Bu nefsin askerleri cimrilik, hırs, kin, haset, alaycılık, kibir, şehvet vs... dir.²⁵²

İkinci aş ama "Nefs-i Levvâme"dir. Bu nefis ismini Kıyame suresi 2.ayetten alır. Bu mertebe, insanın ruhsal tekâmülü aş amalarından önemli bir devreyi karşılar. Bu mertebede nefis önceki hayatına yön vermiş olan değerlerin manasızlığ ını görür ve korkunç bir ş üphe iç ine düş er. Bu safhadaki nefis ş üphe duymaya ve özeleştiriye başlamış tır.

²⁴⁸ Necmüddin Kübra, *Tasvvufî Hayat*, s.110; Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s.58; Metin Bobaroğ lu, *Dinle Ney'den*, Ayna Kitabevi, İstanbul, 2004, s.34

²⁴⁹ Sühreverdi, *İrş adü'l-Mürş idin*, s. ; İbn Meserre, *Münteka*, s.118; Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik*, s. 47; Ayni, a.g.e., s. 240; Eren, a.g.e., s.136

²⁵⁰ Y.Nuri Öztürk,a.g.e.,s.116

²⁵¹ Mehmet Demirci, Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler, s.45

²⁵² Nefis merhaleleri hakkında ciddi ilk etüd Hakim Tirmîzî'nin Beyân'ül-Fark adlı eserinde yapılmaktadır.

Üçüncü aşama ise "Nefs-i Mülhime"dir. Bu nefis ismini Şems suresi 8.ayetten alır. Bu aşamada da seyr "Seyr ilallah"dır. Âlemi "ruhlar âlemi", sıfatları ise, cömertlik, ilim, kanaat, tevâzu', sabır, hüzn, ağlayış, vs... dir. İlham ve keşfe mazhar olmaya başlayan, iyiyi kötünden ayıran, aşırı istek ve arzularına karşı direnme gücüne kavuşan nefistir. Yüce Allah kendisinin nefisle münasebete geçişini, nefsin bu mertebesinde açıklıyor. "Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, nefisini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir."²⁵³

Dördüncü aşama "Nefs-i Mutmainne"dir. Bu nefis ismini Fecr suresi 27.ayetten almaktadır. Nefs ilâhî nurla aydınlanıp ‘‘Rabbine dön’’ hitabına yetenek kazanınca "mutmainne" olur. Nefs bu devrede şehvetlerden, kötülüklerden büsbütün sıyrılmıştır. İtminan olmanın verdiği huzur ve sükunla, o ana kadar ki manevi sıkıntı ve ıstıraplar yok olur. Mutmainne mertebesi, dinden nasibini almış orta seviyede ve çoğunluğu teşkil eden insanların mertebesidir.

Beşinci aşama "Nefs-i Râziye"dir. Bu aşamada nefsin seyri "Seyri fillah"dır. Âlemi "lâhut âlemi",mahalli "sır",hâl'i "fenâfillah"ın ilk mertebesidir. Bu nefsin vârid'i yoktur. Çünkü vârid beşeri sıfatların olduğu yerde bulunur. Bu nefsin sıfatları zühd, ihlas ve rızadır. Rıza halindeki nefis gerek kendisi, gerekse başkaları hakkında tecelli eden, hayır ve şer görünümlü her hükme razı olur. Bu mertebede nefis, Allah'tan râzı olma sırrına ermiştir.

Altıncı aşama "Nefs-i Marziyye"dir. Bu nefis ismini Fecr suresi 28.ayetten alır. Tam fena halinin gerçekleştiği, övülmeye ve şöhrete itibarı kalmamış olan

²⁵³ Şems Sûresi, 91/7-10

nefistir.²⁵⁴ Bu mertebede nefsin seyri "Seyri anillah"dır. Yani nefis arınmayı gerçekleştirerek tekrar eski alemine, halk arasına dönmeye başlamıştır. Âlemi "âlemi şehâdet" yani merhamet ve lütufla muamele ve hizmettir. Tam fena gerçekleşmiştir. Bu mertebe nefis Hâlik ile mahluk özelliklerini birleştirmiştir.²⁵⁵

Yedinci aşama, "Nefs-i Kâmile"dir. Bu makamda sâlik her türlü kemali elde edip, bütün marifet sıfatlarını kazanarak irşâd mevkiine yükselir. Bu makam vehbîdir. Seyri "Seyr billah", zikri "yâ kakhâr"dır.^{256*}

III- SEYR Ü SÜLÛKÜN NİTELİĞİ VE ÇEŞİTLERİ

a- Seyr ü Sülûk

Seyr ü Sülûk Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğü ve denetiminde çıkılan manevi yolculuk olup,²⁵⁷ tarikat mektebinin kademelerini usulüne uygun olarak tamamlayıp mezun olma çabası ve ameliyesidir. Bu merhalelerin aşılması herkes için aynı değildir. Herkes ilgi, istidat, niyet ve hizmetine, himmetine göre yol alır.²⁵⁸ Bu yolculukta kitabi bilgi ve aklın rehberliği yeterli gelmemektedir.²⁵⁹ Salikin bütün hal ve davranışlarını şeyhinin gösterdiği şekilde güzelleştirme ve üstün vasıflara sahip olma gayreti olan seyr ü sülûk,²⁶⁰ İmam-ı Rabbani Sirhindi'ye (ö.1034/1624) göre ilimdeki bir hareketten ibarettir. Düşük seviyeli ilim ve idrakten

²⁵⁴ Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, s.46

²⁵⁵ Y.Nuri Öztürk, a.g.e., s.115-124

²⁵⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, a.g.e., s.237

- Bu nefis aşamalarını geçerek yol alan tarikatlara Nefsani Tarikatlar denir. Bu tarikatlarda nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücadele edilir. Nefsani tarikatlarda zikir açık olarak yapılır. Detaylı bilgi için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmut Hüdayi, s.147; İrfan Gündüz, Gümüşhanevi, s.169- 183; M. Ali Ayni, a.g.e., s.236

²⁵⁷ Himmet Konur, *Hasan Sezai ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tıbyan Yayınları, İzmir, 2003, s. 31

²⁵⁸ Osman Öztürk, *Tasavvufta İslami Hayat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s. 42

²⁵⁹ Mehmet Demirci, *Mehmet Akif ve Yahya Kemalde Tasavvuf*, s. 62- 63

²⁶⁰ Tasavvuf Tarihi, Açıköğretim Yüksek Lisans Dıştan Bitirme....., s. 63

yüksek seviyeli ilme, oradan da daha yükseğe ulaşmaktır. Kişi manevi yolculukta ilerledikçe idrak ve algılama seviyesi de yükselir.²⁶¹ Nitekim Bahaeddin Nakşibend'e (ö.791/1389) seyr ü sülûkten maksat nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir. İcmali olan marifetin tafsili, istidlali olanın da keşfi olmasıdır.²⁶²

Şeyh Tanevi'ye (ö.1362/1943) göre seyr ü sülûk, ameller ve hükümler konusunda taata aralıksız devam etmek ve Hakk'a tam teslim olmaktır.²⁶³ Azizüdin Nesefi'ye (ö.700/1300) göre, sülûkün muayyen bir devresi vardır. Bu devreden önce veya sonra yapılacak sülûkün faydası vaktinde yapılan sülûke oranla daha azdır. Sülûkün bu muayyen devresi yirmi ile kırk yaş arasındadır.²⁶⁴ İnsanın kendisindeki hayvani nitelikleri insani niteliklerle değiştirmesi ve ilahi derinliğe ulaşması bu dönemde daha kolay olmaktadır.²⁶⁵ Tasavvuf yolculuğunun tabii neticesi olarak bir kademeleşme, basitten mürekkebe doğru bir gidiş, mükemmele doğru tekâmül söz konusudur. Allah'a doğru manen seyreden dervişin bu yolculuğuyla ilgili bazı tasnifler söz konusu olsa da yaygın olan görüşe göre dört mertebe vardır.²⁶⁶ Bunlar;

1-Seyr İlallah (Allah'a Doğru Seyr): Salikin nefis menzillerinden hakiki vucuda yani ufk-ı mübine seyr demektir.²⁶⁷ Bu kalp makamının son noktası olup fenafillah halinin elde edildiği durumdur.²⁶⁸ Bu seyr kesret perdesinin birliğin

²⁶¹ Necdet Tosun, *İmam-ı Rabbani Ahmet Sahrindi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, s.64

²⁶² Ali Altın, *Şah-ı Nakşibend*, s.30

²⁶³ Abd el Bari en-Nedvi, *Tasavvuf ve Hayat*, terc. Mustafa Ateş, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1967, s. 204

²⁶⁴ İbrahim Düzen, *Aziz Nesfiye Göre İnsan*, Şanlıurfa İlahiyat fakültesi Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 159

²⁶⁵ Fry, D.B, *Sufism and the Tradition*, The Octagon Pres, London 1980, s. 109

²⁶⁶ Seyr ü Süluk sufiler arsında üçlü, dördlü ve yedili olmak üzere tasnif edilmiştir. Üçlü tasnife göre, a-Seyr İlallah, b-Seyr Fillah, c-Seyr Anillah. Dördlü tasnife göre a-Seyr İlallah, b-Seyr Fillah, c-Seyr Maallah d-Seyr Anillah. Yedili tasnif göre ise a-Seyr İlallah, b-Seyr Lillah c- Seyr Alallah d- Seyr Maallah e-Seyr Fillah f-Seyr Anillah g-Seyr Billah Detaylı blg için bkz. Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s.189

²⁶⁷ M. Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.232

²⁶⁸ Fahrud-din İrakî, *Lemaat*, terc. Saffet Yetkin, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 48

yüzünden indirilmesidir. Bu seyr nefse ait menzillerin, mecazi aşkların giderilmesi ile kalp makamının sonuna ulaşmaktır.²⁶⁹ İmam-ı Rabbani (ö.1031/1621) seyr ilallahı bir hareketten ibaret olarak sayar ve ilmin en alt derecesinden en üst derecesine gitmek şeklinde açıklar. Buradan da daha yüceye gidilir. Sonra bütünüyle mümkinatın ilimleri toplanır ve her manada zevelden sonra vacip tealanın ilminde iş son bulur şeklinde açıklar.²⁷⁰ Seyr ilallah nefisten gerçek vücut tarafına sefer etmedir. Bu sefer vahdetin üzerini saran kesret örtüsünün kalkmasıyla son bulan ilmi harekettir. Salık bu seyr sayesinde basit bir ilimden üstün ve şerefli olan ilme, ondan da vacibü'l-vücut ilmüne ulaşır. Bu ilim mümkinat ilminin salikin gönlünden tamamen silinmesinden sonra oluşur. Oluşan bu hale de''fenafillah'' denir.²⁷¹

Kelabazi (ö.380/990) seyr ilallahı eşya ve maddeye duyulan ilgi ve sevgiyi gönlünden gidererek Hakk'a yönelmek, nefsin arzularına yüz çevirip kalben Allah'ın iradesine tam teslim olmak şeklinde açıklar.²⁷² Kötü ve çirkin amellerden yüz çevirip iyi amellere yönelen, güzel ahlakla donanmış saliklerde Allah'ın isimleri tecelli etmeye başlar.²⁷³

2- Seyr Fillah (Allah'da Seyr) : Allah'ın sıfatları ile sıfatlanıp Allah'ın ahlakı ile ahlaklanarak, Allah'ın isimlerinin tahakkuk ettiği ve neticesinde ufk-ı alaya ulaşılan seyrdir.²⁷⁴ Bu seyrin sonu gerekli olan bilgilerin üzerinden perdenin kalkıp salike ledün ilminin anlaşılır ve öğrenilir hale gelmesidir.²⁷⁵ Kur'an-ı Kerim'deki

²⁶⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete...*, s. 89

²⁷⁰ İmam-ı Rabbani, *Mektubat*, c.I, s.327

²⁷¹ Selçuk Eraydın, a.g.e., s.174; Mahir İz, *Tasavvuf*, s.142; Cavit Sunar, a.g.e., s.189

²⁷² Kelabazi, *Taarruf*, s.298

²⁷³ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf...*, s.133

²⁷⁴ M. Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.232; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.III, s. 288; Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, s. 189

²⁷⁵ Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik*, Petek yayınları, İstanbul 1984, s. 44

‘‘Rabbim! İlmimi artır’’²⁷⁶ ayetindeki ilimden murad, seyr fillah’a ait olan ilimdir.²⁷⁷ Seyr fillah hareketi ilmiyeden ibaret olup o ilimle varlığın görünmezlikten görünüşe geliş mertebeleri, isimler, sıfatlar, görünüşler, itibarlar, Allah’ın takdis ve tenzihinde var olup kendisinden bir ibare ile anlatılamayan, bir işaretle ona işaret edilemeyen, bir isim verilmeyen, kinaye yoluyla bahsedilemeyen hiçbir alimin bilemeyeceği, hiçbir müdrikin idrak edemeyeceği mertebede son bulur.²⁷⁸

Seyr fillah da salik hakikat mertebesinde olup bütün beşeri sıfatlardan arınmış olur. Bunun neticesinde de ‘‘sen çıkınca aradan, kalır seni yaratan’’ sözündeki husus gerçekleşir.²⁷⁹ Cezbe halindeki salik maddi olan her şeyle ilgisinin kesilmesi neticesinde beka bulur. Böylelikle salikin ulaştığı makama ‘‘Beka billah’’ denir.²⁸⁰

3-Seyr Maallah (Allah ile Seyr) : Salikin her vasıl olduğu mertebede Allah ile olan seyridir. Salik bu mertebede zahir-batın ayrımından kurtularak veliliğin sonuna ulaşır. Bu makama da ‘‘Kabe Kavseyn’’ makamı denir. Salikin bu seyrin sonucunda ulaştığı aynü’l-cem mertebesinde bütün zıtlıklar yok olmuş olur. Bu seyrde ikilik hali ortadan kalkınca bu makamın ismi ‘‘ev edna’’ olur.²⁸¹ Aynü’l-Cem’’ hali hasıl olan salik de ikilik şüphesi tamamen ortadan kalkar ve salik ehadiyet makamına yükselir.²⁸² Osman Şems Efendinin (ö.1813/1893) şu beyti bu makama işaret eder.

²⁷⁶ Taha Suresi 20/114

²⁷⁷ Ahmet Avni Konuk, *Fususul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, c.III, s.237

²⁷⁸ M.Ali Ayni, a.g.e., s.232; İmam-ı Rabbanî, *Mektubat*, c.I, s.327

²⁷⁹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf..*, 134; Selçuk Eraydın,, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.174

²⁸⁰ Rahmi Serin, a.g.e., s.44

²⁸¹ M.Ali Ayni, a.g.e., s.233; M.Z.Pakalın, a.g.e., c.III, s.288; Kelabazi, *Taarruf*, s.298; Dilaver Selvi, a.g.e., s.438

²⁸² Selçuk Eraydın, a.g.e., 174; Y.Nuri Öztürk, *Kur’an ve Sünnete ...*, s.89

‘‘Vasıl-ı vuslat saray-ı mutlakım naleyn var
Saff-ı na’le terk kıldık, küfrü de imanı da’’²⁸³

Bu mertebe veliler için Cenab-ı Hakkın münasip gördüğü derecelerinin sonu olup, bu mertebede ki salık sadece kamildir. Halkı irşad gibi bir görevi yoktur.²⁸⁴

4- Seyr Anillah (Allah’tan Seyr): Bu en yüksek makam olup Hakk’tan tekrar dönmeyi ifade eden seyirdir. Bu makama da ‘‘fenadan sonra beka, cemden sonra fark’’ da denir.²⁸⁵ Seyr anillah, birinci seyirdeki masivanın mahvından sonra birer eşya ilminin husulüdür ki, tarikat büyükleri buna ‘‘temkinden sonra telvin’’ derler. Bu makam davet ve irşad makamını tahsil içindir. Hakk’tan halka dönen salık, artık irşad mertebesine yükselmiş kamil ve mükemmil olur. Bu mertebede bulunanlar halkı irşadla yükümlüdürler.²⁸⁶

İmam-ı Rabbani’ye (ö.1034/1624) göre üçüncü seyir ‘‘Seyr anillah billah’’, ‘‘dördüncü seyir ‘‘Seyr fi’l-eşya’’ dır. Seyr anillah billah; hareket-i ilmiyeden ibaret olup ilm-i aladan ilm-i ednaya iniş sayılır. Bu haldeki kimse Allah ile unuttur, Allah ile Allah’tan rücu eder.

Seyr fi’l-eşya ise arifin eşyaya olan ilgisi, birinci seyirde gönülden tam olarak silindikten sonra her şeyin yeniden tek tek meydana gelmesinden ve eşyanın tam olarak bilinmesinden ibarettir. Tarikat büyükleri buna ‘‘telvin ba’det- temkin’’ adını verirler.²⁸⁷

²⁸³ Mahir İz, *Tasavvuf*, s.124

²⁸⁴ Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik*, s.44

²⁸⁵ M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, c.III, s.288; Hafni, *Mu’cemu...*, s.130; Mahir İz, a.g.e., s. 125

²⁸⁶ M.Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.233; Rahmi Serin, a.g.e., s.44

²⁸⁷ İmam-ı Rabbani, *Mektubat*, c.I, s.298; M.Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s. 233

Fahredden Razi (ö.606/1209) seyrin sadece iki derecesinden bahseder. Bunlar ‘‘Seyr İlallah ve Seyr Fillah’’dır. F.Razi’ye göre Allah’a seyrin sonu vardır fakat Allah da seyrin sonu yoktur.²⁸⁸

Said Havva (ö.1410/1989) ise bütün seyr çeşitlerini bir tek isimle yani ‘‘Seyr İlallah’’ diyerek isimlendirir. Said Havva (ö.1410/1989) seyr ilallahı şöyle özetlemiştir. Seyr ilallah tezkiye edilmemiş bir nefisten tezkiye edilmiş bir nefse, şer’i olmayan akıldan şer’i akla, kafir, münafık, fasık, hasta ve katılaşmış bir kalpten sağlam ve mutmain kalbe, Allah yolundan uzaklaşmış, kulluğunu unutmuş ve gerçek kulluğu elde edememiş bir ruhtan Allah’ı yakinen tanıyan ve O’na karşı kulluk görevini yerine getiren ruha, şeriatın edep ve ölçülerine bağlı olmayan cesetten Allah Teala’nın şeriatına sınımsız sarılan cesede intikal etmektir.²⁸⁹

Netice olarak seyr ile ilgili bütün bu açıklamalardan salikin kamil bir müridin idaresi altında yola çıkıp masivadan yüz çevirerek Hakk’a yönelmesi sonucunda ilk iki seyr (seyr ilallah ve seyr fillah) ile velilik makamına, son iki seyr (seyr maallah ve seyr anillah) ile de müridlik makamına ulaşır.²⁹⁰

IV. SEYR Ü SÜLÛKÜN DELİLLERİ

a-Kur’ân-ı Kerim'deki Deliller

Sûfîler, genelde bir mürid elinde manevi terbiye görmeyi seyr ü sülûkla ifade ederler. Ancak bu ameliye önceki devirlerde riyazat, mücahade, tehzib-i ahlak

²⁸⁸ Abdülhakim Yüce, *Razinin Tefsirinde Tasavvuf*, s.135

²⁸⁹ Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s.109

²⁹⁰ Mustafa Kara, a.g.e, s.210; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla...*, s.134; M.Ali Ayni, *Tasavvuf Tarihi*, s.279

gibi isimlerle ortaya konmuştur. Ele alacağımız ayetler genellikle bu konular hakkındakilerdir.

"Sana yakın/ölüm gelinceye kadar rabbine kulluk et."²⁹¹

"Eğer Allah'ın size fazlı ve rahmeti olmasaydı hiç biriniz asla temizlenemezdi. Fakat Allah dilediğini (küfür, şirk, isyan ve gafletten) temizler."²⁹²

İbn-i Cerir et-Taberî (ö.310/923) bu ayeti tefsir ederken manevi tezkiyenin temelini ilâhî rahmet ve rabbânî tercih olduğunu hatırlatır. Bunlar olmadan asla temizlenilemeyeceğini bildirir.²⁹³

"Onlar iman edip kalpleri Allah'ın zikri ile mutmain olmuş kimselerdir. Dikkat edin! Kalpler ancak Allah'ın zikri ile mutmain olur."²⁹⁴

"De ki: Herkes mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu en iyi bilen Rabbiniz'dir."²⁹⁵

"Kim Rabbine kavuşmak isterse salih amel işlesin ve Rabbi için yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak koşmasın."²⁹⁶

"Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza (likâ ve rızâmıza) ulaştıracğız. Hiç şüphesiz Allah muhsinlerle beraberdir."²⁹⁷

"Gerçek Müminler ancak Allah'a ve Rasûl'üne iman eden sonra hiç şüpheye düşmeyen Allah yolunda canları ve malları ile cihad eden kimselerdir. İşte sâdıklar da bunlardır."²⁹⁸

²⁹¹ Hicr Sûresi, 15/19

²⁹² Nur Sûresi, 24/21

²⁹³ Ebu Cafer Muhammed et-Taberi, *Cami'ül -Beyân (Taberi Tefsiri)*, c. 6, s.130

²⁹⁴ Râ'd Sûresi,13/28

²⁹⁵ İsrâ Sûresi,17/84

²⁹⁶ Kehf Sûresi, 18/110

²⁹⁷ Ankebût Sûresi, 29/69

"(Şirk ve günahlardan) Temizlenen, Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse muhakkak kurtulmuştur."²⁹⁹

"Nefsini temizleyen kurtulmuş, onu kirleten de helak olmuştur."³⁰⁰

İbn-i Atiyye (ö.546/1151) Ankebût suresi 69. ayetinin tefsirinde, bu ayetin cihattan önce nazil olduğunu söylemiş ve bu hükmün genel olup Allah'ın dini ve rızası uğruna yapılan bütün cihad çeşitlerini içerdiğini belirtmiştir.³⁰¹ İbn'ül-Cevzi (ö.598/1203) Nur Sûresi 21. ayetteki tezkiyeye; hidayete ulaşma, İslâm'a girme, hali ıslah ve günahlardan temizlenme manalarını vermiş, Allah Teâlâ'nın temizlemeyi murad ettiği kullarına tövbeyi nasip ettiğini belirtmiştir.³⁰² İbn-i Kesir (ö.774/1374) Hakk'a kurbiyette Hz. Peygamber (sav) için bile alınacak mesafenin bulunduğunu belirtmiş, "Rasulüm de ki: Rabbin! İlmimi artır"³⁰³ ayetindeki ilmin marifet ilmi olduğunu söylemiştir.³⁰⁴ Fahreddin er-Razi (ö.606/1210) Hakk'a en güzel vuslat yolunun muhsinlerin gidişatı olduğunu belirtmiş ve bu mücadele işinin sonucu hakkında da "Hiç şüphesiz Allah muhsinlerle beraberdir"³⁰⁵ ayetini delil göstermiştir.³⁰⁶

Âlûsî (ö.1270/1853) Al-i İmran Suresi 160. ayeti tefsirinde, fiillerde gerçekleşmesi gereken tevhid ve tevekkülün ifade edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bazı ariflerin beyanına göre Allah Teâlâ'nın kullarına yardımının farklı derecelerde olduğunu, bunun seyr ü sülûküne yeni başlayan müridlere şehvetlerini kontrol ve

²⁹⁸ Hucurât Sûresi, 49/15

²⁹⁹ A'lâ Suresi, 87/14-15

³⁰⁰ Şems Sûresi, 91/9-10

³⁰¹ Dilaver Selvi, *Kur'an ve Tasavvuf*, s.336

³⁰² Dilaver Selvi, a.g.e., s.338

³⁰³ Tâhâ Sûresi, 20/114

³⁰⁴ Dilaver Selvi, a.g.e., s.340

³⁰⁵ Ankebut Sûresi, 29/26

³⁰⁶ Fahreddin Razi, *Mefâtihu'l-Gayb(Tefsiri Kebir)*, c.II, s.57, çev. Heyet, Akçağ yay., Ankara, 1988

kırmada muvaffakiyet, muhiplere kurbiyet sıfatına nâiliyet, ariflere ise müşahade makamlarına terakkiyât şeklinde tezâhür ettiğini Allah Teâlâ'nın özel yardımına ancak kendi güç ve kuvvetinden sıyrılarak bütün sebeplerde Rabbine tutulan kimselerin mazhar olacağını zikretmiştir.³⁰⁷ Ayrıca bazı mühidlerin keşf sahibi kimselerden teklifin kalkacağı şeklindeki iddialarını "Sana yakîn/ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk et"³⁰⁸ ayeti ile reddeder ve teklifin hiç kimseden kalkmayacağını belirtir.³⁰⁹ Seyyid Kutub (ö.1387/1966) Allah'a ulaşmak ve onunla irtibatını sağlamlaştırmak uğruna nice sıkıntılara göğüs geren, bütün zorluklara rağmen geri adım atmayan, ümidini kaybetmeyen, nefsin ve nâsın fitnesine sabreden, bu uzun, meşakkatli ve bir yönüyle de garip yolun samimi yolcularını, Allah Teâlâ'nın yalnız bırakmayacağını bildirir. Kendisine olan iman ve itimatlarını zayi etmeyeceğini, onları ellerinden tutup muhakkak hedeflerine ulaştıracağını belirtmiştir.³¹⁰ Kelâbâzî (ö.380/990) "Biz orada yürüyüşü takdir ettik"³¹¹ ayetiyle seyrin işaret edildiğini belirtmiş ve seferin Allah'ın takdiri ile olacağını bildirmiştir.³¹²

b-Hadîslerdeki Deliller

Sûfîler manevi seyr, Allah Teâlâ'ya takarrub, nefisle mücâhade, kalbi temizlik, ruhi terakki ve tehzib-i ahlak konularında pek çok hadisi şerifi delil gösterip, onunla amel etmişlerdir. Biz burada konumuzla ilgili birkaç hadisi zikretmekle yetineceğiz.

³⁰⁷ Selvi Dilâver, *Kur'an ve Tasavvuf*, s.330

³⁰⁸ Hicr Suresi,15/99

³⁰⁹ Selvi Dilâver ,a.g.e.,s.331

³¹⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, c.II, s.126

³¹¹ Sebe Suresi, 34/17

³¹² Kelabâzî, *Tarruf*, s.74

"Dikkat edin bedende bir et parçası vardır ki, o iyi ve sağlam olursa bütün beden sağlam olur. O bozuk olursa bütün beden bozuk olur. Bilesiniz ki, o kalptir."³¹³ Bu hadis seyr ü sülûkdaki kalbi selîm hedefine bir delildir. Manevi terbiyede ilk hedef farzları eda ve haramlardan sakınmadır. Bunlardan sonra da nâfile ibadetleri yerine getirmedir. Bütün bu ibadetlerde ihlas ve ihsan hali üzere olmak esastır. Bununla ilgili hadisler şunlardır:

"Allah Teâlâ buyurur ki; bir kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşmamıştır. Kulum bana nâfile ibadetleri ile de durmadan yaklaşır ve nihayet onu severim. Bir kere onu sevdim mi artık ben o kulun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden herhangi bir şey isterse onu verir, bana sığınırsa muhakkak onu himaye ederim."³¹⁴

Kuşeyri hadiste geçen ‘yaklaşma’ konusunda şöyle demektedir. Kulun Allah’a olan yakınlığı, evvela O’na iman etmek, O’nu tasdik etmekle; sonra ihsanına ve tahkikine yakın olmakla olur. Hakk Teala’nın kuluna yakınlığı ise bu dünyada özel surette ona ilim ve irfan vermesi, ahirette ise kendisine müşahede ve temâşâ imkanını ihsan eylemesi ve bu meyanda çeşitli lütuf ve ikramda bulunması suretiyle olur. Kul halktan uzaklaşmadıkça Hakk’a yakın olamaz.³¹⁵ Ahmet Avni Bey’e göre aslî ve ilahi vücudun idrakine erişip ‘kurb (yaklaşma)’ sahibi olan kul ‘mahbub-ı ilahi’ dir, Hakk’ın sevgilisidir. Bu kul önce ilahi cezbe ile Hakk’a yönelmiş, daha sonra seyr ü sülûkünü gerçekleştirmiştir. Hakk’ın sevgilisi olan ve Hakk ile bâkî olan bu kula Cenab-ı Hakk, ‘Zahir’ ismi ile tecelli ettiğinden, bu kul kendi kendi zat ve sıfatlarından ayrılıp mütecelli olan Hakk’ın idrakine alet

³¹³ Buhârî, İman, 39; Müslim, Musakat, 107; İbn Mace, Fiten, 14

³¹⁴ Buhârî, Rikak, 38; İbn Mace, Fiten, 16

³¹⁵ Mustafa Tahralı, ‘İbn Arabî’de Bir Hadis-i Kutsinin Yorumu’, İbn Arabî, *Mışkatü’l-Envar* (içinde), çev., Mehmet Demirci, *Nurlar Hazinesi*, s.17, İz yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, 1994

durumuna gelir. Denilebilir ki bu kul, Allah'ın iştirak, görme ve diğer kuvvetleri olur. Böylelikle de hadiste geçen hususlar gerçekleşir.³¹⁶

İhsan ile ilgili de şu hadis vardır: "İhsan Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmen, her ne kadar sen O'nu görmesen de, O'nun seni gördüğünü bilmendir."³¹⁷

Sevr ü sülûkün devamlı olması ve salih amellerin meleke haline gelmesi esastır. Ayrıca sevr ü sülûk ve terbiyede itidal sahibi olunmalıdır. Bununla ilgili hadisler şunlardır: "Amellerin Allah'a en sevimli olanı az da olsa devamlı olanıdır."³¹⁸ "Salih amel kulun devamlı yaptığı ameldir."³¹⁹ "Amellerden gücünüzün yettiğini yapınız."³²⁰ Eşref Ali Tanevi (ö.1362/1943) sevr ü sülûk yolunu benimseyen imamların mücahade ve riyazette bıkana kadar veya sıhhati bozulana kadar aşırılığa gidilmemesi konusunda ittifak ettiklerini belirtmiştir.³²¹ "Tevbe bitmeden hicret(sefer) bitmez ve güneş batıdan doğmadan da tevbenin müddeti bitmez."³²² "Gerçek muhâcir Allah'ın nehyettiği şeylerden uzaklaşan kimsedir."³²³ "Mücahid Allah'a itaat hususunda nefsiyle cihad eden kimsedir."³²⁴ "Kıyamet günü mü'minin mizanında güzel ahlaktan daha ağır gelen hiç bir şey yoktur. Şüphesiz güzel ahlak sahibi bunun sayesinde devamlı nafil oruç ve namazla meşgul olan kimselerin derecesine ulaşır."³²⁵

Buraya kadar zikrettiğimiz ayet ve hadisler tasavvuf ehlinin sevr ü sülûk ismini verdikleri manevi terbiyenin usul, şekil, edep ve hedefleri konusunda temel

³¹⁶ Mustafa Tahralı, a.g.e., s.23

³¹⁷ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1

³¹⁸ Buhari, İman, 37; Müslim, Müsafirin, 216

³¹⁹ İbn Mace, İkame, 140, Zühd, 28

³²⁰ Müslim, Siyam, 220

³²¹ Eşref Ali Tanevi, *Hakikatü't-Tarika (Hadislerle Tasavvuf)*, İstanbul, 1996, s.40

³²² Ebu Davud, Cihad, 2

³²³ Buhari, İman,45

³²⁴ Beyhakî, Şüabü'l İman, VII, 499

³²⁵ Tirmizî, Birr, 61;Ebu Davud, Edep, 7

kabul ettikleri naslardan bir kısmıdır. Bunlar değişik yönleriyle her mutasavvıf için nefsi terbiye ve kalbi tezkiyede ihmal edilmeyecek emir ve prensiplerdir.

Yukarıda aktarılan ayet ve hadislerle müfessirlerin görüşleri konunun belirli yönlerine kısaca işaretten öteye geçmemektedir. Çalışmamız sınırlı olup araştırılan konu ise çok geniştir. Bu konu hakkında sufi ve müfessirlerin görüşlerinde farklı bir yaklaşım yoktur. Nefsini ıslah etmiş bir kişiye sûfîler "insan-ı kâmil" derken müfessirler "müttaki" derler. İnsanın kendisini eğitip nefsinin tezkiye etmesine, kalbini tasfiye etmesine ve ahlak-ı hamideye ulaşma gayretlerine sûfîler "seyr ü sülûk" adını verirken müfessirler de "mücahede" adını verirler.

Müfessirler ile sûfîler arasındaki fark bu eğitimin bir mürşid eliyle olup olmaması konusundadır. Sûfîler bu eğitimin mutlaka bir mürşid rehberliğinde olması gerektiğini, müfessirler ise kitap ve sünnetin çizdiği sınırlar dahilinde herkesin, her yerde elde edebilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Seyr ü sülûk ile ilgili bir çok hususun kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir. Bunları sadece basit bir şekilde değerlendirmemeliyiz. Bu ayet ve hadisleri bir bütün olarak ele almalıyız.

V-SEYR Ü SÜLÛKÜ TAMAMLAMANIN GEREKLİLİĞİ VE SÜLÛK ESNASINDA YAPILACAK İŞLER

Sûfîler tarafından Hakk'a varmak için tutulan yollar üçe ayrılır.

a) Tarik -i Ahyâr (Hayırlı İnsanların Yolu): Bu yol zühd, verâ, takvâ ve ibâdet yoludur. Çok namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak, zikretmek ve zahiri ibadetlerin artması bu yolun esasını teşkil eder

b) Tarik-i Ebrâr (İyi İnsanların Yolu): Bu yol mücahede, riyazet ve tasfiye yoludur. Gerek Hakk ile gerekse halk ile olan muamelelerde ihlas ve doğruluktan ayrılmamak bu yolun esasıdır.

c) Tarik-i Şüttar (Aşıklar Yolu): Bu yol aşk, muhabbet, cezbe ve vecd yoludur. Bu yolda seyr ü sülûk esas dır.³²⁶

Sülûk insan benliğinin sonsuza yöneltilmesi, nefsin ölümlü niteliklerden kurtarılıp tanrısal niteliklerle donatılması olayıdır.³²⁷ Sâlik seyr ü sülûk yolunda olduğu müddetçe telvin sahibidir. Telvin hal sahibi olanların sıfatıdır. Çünkü sâlik, bir hâlden diğer bir hale yükselmekte ve bir vasıftan diğer bir vasfa intikâl etmektedir. Vuslata erince de makamına yerleşmekte ve temkin sahibi olmaktadır. Şeyhlerden biri, sâliklerin seyr ü sülûkteki seferlerinin nihâî merhalesi nefislerine karşı zafer kazanmaktadır. Nefislerini yenip muzaffer oldukları zaman vuslata erdiler demektir.³²⁸

Kuşeyrî (ö.465/1072) ; "Sülûkün başlangıcında mücahade sahibi olunması gerektiğini bildirir. Bu hale sahip olmayanlar bu yolun kokusunu bile koklayamazlar" der.³²⁹ İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725) "Sülûk eyle, tâ ki, iresin ve sa'y eyle tâ ki göresin ve sen seni görme ânı gör. Zîrâ kul isen sultânı gör. Senden senlik gitmedikçe hicab açılmaz ve varlık zâil olmadıkça yâr seçilmez" der.³³⁰

Sülûk anında mutlaka mürşide teslim olunmalıdır. Geçmiş silerek zihin ve şuur berraklaştırılmalıdır. Makam ve menzillere tam uyulmalıdır. Yani bir makamın

³²⁶ Süleyman Uludağ, *Kuşeyri Risâlesi Tercümesi*, Takdim Kısmı, s.20

³²⁷ Y.Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete*,s.116

³²⁸ Kuşeyrî, *Risale*, s.172

³²⁹ Kuşeyri,a.g.e.,s.194

³³⁰ İ.Hakkı Bursevi , *ÜçTuhfe*, s.83

şartları tam olarak yerine getirilmeden başka bir makama geçilmemelidir.³³¹ Cüneydî Bağdâdî (298/910) "İlimsiz sülûk güzel olsa bile eksiklidir, bilgisizliktir. Sülûk ile beraber ilim olursa işte izzet ve şeref odur" diyerek sülûk esnasında ilimle hareket edilmesinin gerekliliğini bildirir.³³²

Sülûkte gerileme, müridlikten dönüş ve çıkıştır. Duraklama ise tembellik hallerine kapılarak seyr halini durdurmak ve sükûn halini muhafaza etmektir. Sülûkün başlangıcında duraklayan bir müridten hayır gelmez.³³³

VI-SEYR Ü SÜLÛKÜN GAYESİ VE EDEPLERİ

Sülûk bir şeyhe intisab ettikten sonra başlar. Şeyh Veliyullah Dehlevî (ö.1176/1762) "Sülûkün gayesi, insan yapısındaki enerjiyi (yani hayvânî enerjiyi) tanrısal enerjinin (melekliğe ait enerjinin) kontrolü altına vermektir" der. Sülûkü bir aydınlanma yolu olarak gören işrâkî felsefe, onun gayesini "nurların nuruna ulaşmak" olarak belirler. Bu noktaya ulaşmak, aydınlanmanın olduğu kadar mutluluk ve sevincin de esasıdır.³³⁴ Seyr ü sülûkün gayesi İnsan-ı Kâmilleri yetiştirmektir. Varlıklar içerisinde Allah'ı idrâk etme kâbiliyeti sadece insana verilmiştir. Ancak insanın bu kabiliyeti zülmânî ve nurânî perdelerle perdelenmiştir. İnsan dünyada yaptığı ibadet, zikir vs... ile ruhunu maddiyat âleminin tesirinden ve kısılcısından kurtarır. Mânevî yolculuğunu tamamlayıp "vüsûl" mertebesine ulaşanlara insan-ı kâmil denir.³³⁵ Bursalı İsmâil Hakkı (ö.137/1725) mânevî seyrdan rücûnun iki vechile olduğunu bildirir. Biri hayvâniyete diğeri ise insâniyete rücû'dur. Hakk'tan

³³¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ...*,s.93

³³² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, s.569

³³³ Kuşeyri, *Risale*, s.526

³³⁴ Y.Nuri Öztürk, *Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s.90

³³⁵ Osman Türer, *Ana Hatları İle Tasavvuf*, s.233

munkatı' olan halka muttasıl olur. Halkın ehassı hayvân-ı tâbî'dir, bakar (inek) ve emsâli gibi. Ey sâlik eğer bu neticeden âgâh oldunsa sülûkünü Hakk'a kıl ve halktan munkatı' ol diyerek, seyrin sadece Allah için olması gerektiğini bildirir.³³⁶

Sülûk, sâlikin bütün hal ve davranışlarını, şeyhinin gösterdiği şekilde düzenleyip güzelleştirme ve üstün vasıflara sahip olma gayretidir. Sülûkte hedefe ulaşmada edep son derece önemlidir. Zira, sülûk mücahede ile katedileceğinden bunun usulüne uygun ve edebe riayetle icrası esastır. Başlıca sülûk edepi şunlardır:

1) Sülûk esnasında "Cin ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."³³⁷ ayetine uyarak Allah'a has kulluktan gayri bütün garazlardan niyet tasfiye edilmeli ve yalnız Cenâb-ı Hakk'ın rızasını temin düşünölmelidir. İçerini kurt gibi kemiren dünyevî ve uhrevî vehimleri durdurarak Hakk'a yöneliş ve kulluğunu eksiksiz yapmalıdır.

2) Bütün hata ve günahlardan tövbe ve düşmanlık duymak, bir daha bunlara dönmeme azim ve kararı ile boy abdesti almalıdır. Aldığı her nefesin, son nefesi olduğunu düşünerek Allah'ı bir an bile hatırından çıkarmamaya gayret göstermektir.

3) Devamlı abdestli gezmeye itina göstermelidir. Gece-gündüz boynu bükük ve verilen nimetlere lâyıık olamamanın gönöl burukluğu içinde olmalıdır. Bu duygularla Hakk'ı zikretmeye devam etmelidir.

³³⁶ İ.Hakkı Bursevi, *Kitâbün-Netice*, c. II, s. 42

³³⁷ Hûd Sûresi, 11/114 ayet

4) "Allah hiçbir kulun karın boşluğunda iki kalp kılmamıştır."³³⁸ ayetinde ifade edildiği üzere kalbi Hakk'a tevcih etmek ve yalnız O'nun "Dergâh-ı Ulûhiyyeti'ne bağlanmaktır. Gönlü yalnız Allah'a hasretmektir.

5) İşin başında olan mübtedi müridler, şehvetleri kendisinde alışkanlık haline gelmiş olan menfi adetlerini, kendi vücutlarına itimat sebeplerini şeytan ve nefsin iğvalarını, onların isteklerine muhalefet etmek suretiyle izale etmeye çalışmalıdır. Mutavassıt müridler ise; zülmânî nefsin kibir, haset ve ucûb gibi kötü âdetlerini riyâzât ve tevhid zikri ile imha etmeli, bunlardan kurtulmaya çalışmalıdır. Nûrânî ruhun tevâzû, mürüvvet, iffet ve sehâvet gibi sülûk sırasında sahibine aldatici bir gurur vererek ayağını kaydıran ve bu sebeple vuslata perde olan âmilleri de tevhid zikri ile aşarak, tecelliyyât-ı ilâhiyye ile müşerref olmaya çalışmalıdır. Bu sebeplere ve edeplere riayetle tecellilere eren mürid, mükâşefe ve velâyet-i suğrâ makâmına varmış olur. Kendisine "tevhdi-i ef'al" hasıl olur. Bundan sonra mahv-ı nurânî mücâhadesine devamla "tevhid-i sıfat" makamına ulaşır. Sâlik bu şekilde devam ederek "velâyet-i kübrâ" makamına ulaşır.

6) Her an kalbi ile Allah'ı talepte daim olmalı ve kalbini mürşidin gönlüne bağlayarak bâtınından gelecek feyzi beklemelidir.

7) Şeriat ve dini zaruretler dışında pek konuşmamalı, yemeği ve uykuyu azaltmalıdır.

8) Halvet ve ülfeti seçmek sûretiyle toplumdan bir müddet uzak kalmalı, bilhassa gafletle ömür tüketen masiyet ehli ile ülfetten şiddetle sakınmalıdır.

³³⁸ Ahzâb Sûresi, 33/4

9) Farz, vacib, sünnet ve mübah olan amellerin her birini kâmil bir ittiba duygusu ile ifa etmeli, sabah namazını takiben işrak, duhâ ve evvâbin namazını kılmalıdır. Yatmadan önce şükür namazını, gece yarısı da tehecüd namazını kılmalıdır. Ayrıca günün muhasebesini yaparak zamanını nasıl geçirdiğinin şuuruna varmalıdır.

10) Varlığın seyr ü sülûkda en büyük engel olduğunu bilerek halvete girmeli, onun isteklerine set çekmeye başlamalıdır.³³⁹

Sâlikin sülûkte uyması gereken edepleri bir mürşidden, rehberden öğrenmesi gerekir. Zira bu yolda ilerlemek rehbersiz çok zordur.³⁴⁰

Sûfîlerin edeplerinden biri de, kendilerini terbiye eden üstadlarına saygı göstermektir. Allah'ın dostlarından biri, "ârifler için edep, müridler için tevbe gibidir" buyurmuştur. Kim ki edep öğrendiği kimseye hürmet etmezse o adam, edebin bereketlerinden yoksun kalır.³⁴¹

VII - SEYR Ü SÜLÛKTE REHBERİN GEREKLİLİĞİ

Peygamberlerin en önemli görevi tebliğ ve irşaddır. Peygamberler Allah'ın seçip, bize gönderdiği kutlu kişilerdir. Sahabe-i Kirâm Peygamberimizi ziyarete geldiklerinde, hep onun yanından değişikliğe uğramış olarak ayrılıyorlardı. Ashab Peygamberimize şöyle diyordu: "Biz senin yanında iken çocuklarımızı, dünya işlerimizi hep unutuyoruz."Tasavvufun eğitimde kullandığı metot da budur. Bu metotta mürşid rehberliği esastır.³⁴² Mevlânâ Hâlid (ö.1242/1826) batınî ve mânevî hastalıklardan herhangi birisi bir insanda bulunuyorsa, o kişinin kâmil bir mürşid

³³⁹ İrfan Gündüz, *A.Ziyâuddin Gümüşhanevi*, s.253-257

³⁴⁰ Sülemî, *Sûleminin Risâleleri*, s.75

³⁴¹ Sülemî,a.g.e.,s.47

³⁴² Coşkun Yılmaz, *Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, s.64

bulması lâzım gelir³⁴³ demektir. Ayrıca bir tarikatta seyr ü sülûk eden kimse için önce kâmil ve teveccühü kuvvetli bir müşid lâzımdır³⁴⁴ demektir. Müridin yolunda gideceği bir şeyh ve üstada ihtiyaca vardır. Tasavvuf ve tarikatlarda müridin müşidsiz sülûkü mümkün görülmemiştir.³⁴⁵

Abdülhâlık Gücdüvâni (ö.595/1199)'den intikal ettiğine göre Nakşibendiyye tarikatının on bir temel prensibi vardır. Bunlar; vukuf-i zamânî, vukuf-i adedî, vukuf-i kalbî, Hûş der -dem, Nazar ber -kadem, *Sefer der -vatan*, Halvet der -encümen, Yâd -kerd, Bâz -geşt, Nigâh -daşt ve Yâd -daştır. “*Sefer der vatan*”, insanın kötü huylardan, beşeri sıfatlardan güzel huylara sefer etmesi ve ahlâki olgunluğa ulaşmasıdır. Dervişlerin feyz alabilecekleri bir kimse buluncaya kadar sefer etmelerine de bu isim verilir. Ebû Osman Mağribî (ö.373/983) bu prensibi insanın hevâ ve şehvî arzulardan sefer etmesi veya kâmil bir müşid bulup ona kavuşmak için memleket memleket dolaşması olarak tarif eder.³⁴⁶

Edep, ancak kendisine yol gösterecek kusurlarını, düşük yönlerini, ayak sürçmelerini kendini anlatacak bir müşidin önderliğiyle öğrenilir. Mutlaka makamları yürüyüp geçmiş halleri yaşamış, müşidlerinden kendisine kutluluklar hâsıl olmuş, onlardaki şefkât nurlarına ermiş birinin kendine yol göstermesi lâzımdır.³⁴⁷ İlim sahiplerinden bir grup da nisbet bilginleridir. Bunlar Tek'e bağlanıp her şeyden ayrılmışlar, kâinattan sıyrılmışlar, Bir ile birleşmişlerdir. İşte bunların dereceleri her dereceden üstündür. Bunlar tasavvufta temkin ve istikâmet

³⁴³ Esad Sahib, *Mektubât-ı Mevlânâ Halid*, s.233

³⁴⁴ Esad Sahib, *Mektubât-ı Mevlânâ Halid*, s.189

³⁴⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s.196

³⁴⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.224

³⁴⁷ Sülemî, *Süleminin Risaleleri*, s.75

sahibidirler. Bütün sülûk hallerinde bunlar önderdirler.³⁴⁸ Maddi seferlerin yapılaş amaçlarından biri de, seyr ü sülûkda kişinin kendisine rehberlik etmesi için mürşid aramaktır. Bu mürşide bazen rehber, bazen hekim, bazen de üstâd denir. Fakat hepsinde kastedilen amaç aynıdır

³⁴⁸ Sûlemi,a.g.e.,s.123

SONUÇ

Tasavvufta sefer önemli bir husustur. Mutasavvıflar seferden iki türlü yolculuğu anlamışlardır. Bunlardan ilki maddi yolculuk, ikincisi ise manevi yolculuktur. Maddi yolculuk genellikle ibadetleri yerine getirmek, Peygamberimizin kabrini ziyaret, ilimlerinden istifade için alimleri ziyaret, anne babayı ziyaret ve salih kimseleri ziyaret gibi amaçlar için yapılır. Sefer genellikle müridin kendi isteği ile olur. Bazen müşidın emri ile olur. Bazı durumlarda da müride ceza olarak yaptırılır. Sûfîler sefer konusunda değişik görüşler bildirmişlerdir. Bazıları önce sefere çıkıp kendilerine faydalı olacak bir müşid bulduktan sonra ikameti tercih etmiş, bazıları da hiç yolculuğa çıkmadan kendilerine rehber olacak müşid buldukları için önce ikamet etmiş sonra sefere çıkmıştır. Bazıları ise hiç sefere çıkmamıştır.

Klasik tasavvuf kaynaklarında müridlerin müşidlerini ziyaret için yaptıkları zorlu yolculuklardan bahsedilmektedir. Bu yolculuk esnasında müşidın huzurunda, dönüşte uyulması gereken edeplerden söz edilir.

Mânevî anlamda sefer ise; tarikate giren bir salikin için başından vuslat makamına ulaşmasına yani tarikatteki gayesini gerçekleştirmesine kadar yapmış olduğu kalbi ve manevi yolculuktur. Seyr ü sülûk tasavvuf ve tarikâta giren kimsenin Allah'a vâsıl olabilmek için aldığı eğitime ve mânevî makamları tamamlamak için geçirdiği safhalara verilen isimdir. Mânevî seferle ilgili ameliyelerden bir çoğu hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde pek çok emirler vardır. Allah Teâlâ'nın istediği nitelikte kul olabilmek bu ameliyeleri yerine getirmekle mümkündür. Sâlik seyr ü sülûkünü tamamlamadan velâyet makamına ulaşamaz.

Tasavvuf yolculuğunun tabii neticesi olarak bir kademeleşme, basitten mükemmele doğru tekâmül söz konusudur. Allah'a doğru manen seyreden dervişin bu yolculuğuyla ilgili mutasavvıflar arasında yaygın olan görüşe göre dört mertebe vardır. Bunlar; seyr ilallah (Allah'a doğru seyr), seyr fillah (Allah'da seyr), seyr maallah (Allah ile seyr), seyr anillah (Allah'tan seyr) tır. Seyr ilallah, madde ve eşyaya duyulan ilgiyi gönülden gidererek Hakk'a tam yönelme, Allah'ın iradesine tam teslim olma mertebesidir. Seyr fillah da hakikat mertebesine ulaşıp bütün beşeri sıfatlardan arınma mertebesidir. Seyr maallah zahir-batın ayrılığının bitip veliliğin elde edildiği mertebedir. Seyr anillah ise, salikin Hakk'tan tekrar halka dönmesinin gerçekleştiği irşad mertebesidir.

Tasavvufun gayesi insanı-ı kâmiller yetiştirmektir. Bu yolda insanın nefsinin tezkiye kalbini tasfiye etmesi ve ahlâk-ı hamideye ulaşarak ihsan mertebesine varıp ideal kulluğu esastır. Öncelikle sâlik üstadına saygılı olmalı, mâsivâdan yüz çevirmelidir. Gâyesiz hiç bir yolculuğa çıkılmadığı gibi seyr ü sülûka da çıkılmaz. Sûfîler bu eğitimin bir mürşid önderliğinde olması gerektiğine inanırlar.

Sülûkte son merhale insan-ı kâmil noktasıdır. O, hedef insandır ve toplum için en büyük sermayedir. Mal, mülk, makam, şan ve şöhret hırsının herkesi köleleştirdiği günümüzde gerçek hürriyetine kavuşmuş Rabbânî insanlara çok fazla ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

AFİFİ, Ebu'l-A'lâ, **Tasavvuf** (İslâm'da Mânevî Hayat), çev., Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz yayıncılık, İstanbul, 1996

ANKARAVİ, İsmail, **Minhacu'l-Fukara** (Fakirlerin Yolu), Haz. Sadettin Ekici, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.

ALTIN, Ali Taşköprülü, **Muhammed Bahaeddin Şah Nakşî Bend**, İstanbul, 1996

ARVASİ, Seyyid Abdülhakim, **Tasavvuf Bahçeleri**, sad. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu yayınları, İstanbul, 1983

AYNİ, Mehmed Ali, **Tasavvuf Tarihi**, Kitabhane-i Sevda, İstanbul, 1341 h

BAĞDADİ, Mevlana Halid, **Şemsu's-Şumus**, terc. A. Fikri Yavuz, Uluçınar yayınları, İstanbul, 1976

BOBAROĞLU, Metin, **Dinle Ney'den**, Ayna yayınları, İstanbul, 2004

BEYHAKİ Ebu Bekir Ahmed, **Şu'abu'l-İman (I-IX)**, Beyrut, 1410

BİLGİNER, Mahmut Sadettin, **Allah ve İnsan**, Sena Matbaası, İstanbul, 1977

BUHÂRİ, Muhammed b. İsmail, **Sahihu'l- Buhârî (I-XXV)**, Beyrut, 1981

BURSEVİ, İsmail Hakkı, **Üç Tuhfe (Seyr ü sülûk)**, haz. M. Ali Akidil, Şeyda

Öztürk, İnsan yayınları, İstanbul, 2000

-Kitâbü'n-Netice (I-II), haz. Ali Namlı, İmdat Yavaş, İnsan yayınları, 1997

-Tuhfe-i Atâiyye (Kabe ve insan), haz. Veysel Akaya, insan yayınları, 2000

CEBECİOĞLU, Ethem, **Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı**, Muradiye Kültür

Vakfı Yayınları, Ankara, 1994

- **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Rehber yayınları, Ankara, 1997

ÇETİN, İsmail, “Tasavvufun Başlıca Terim ve Deyimleri Üzerine Bir Deneme”,

Mavera Dergisi (Temmuz-Ekim Tasavvuf Özel Sayısı), Akabe yayınları,

İstanbul, 1984

CÜRCANİ, Seyyid Şerif, **et-Ta‘rifat, (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)**, Çev.

Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997

ÇELEBİ, Asaf Halfet, **Mevlana ve Mevlevilik**, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957

CUNBUR Müjgan, **Anadolunun Bütünleşmesinde Ahmet Yesevi’nin Yeri**,

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997

DEMİRCİ, Mehmet, **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler**, Damla yay. İstanbul, 2001

-**Yahya Kemal ve Mehmet Akif’te Tasavvuf**, Akademi yayınları, İzmir, 1993

DÜZEN, İbrahim, **Aziz Nesefi’ye Göre Allah, Kainat ve İnsan**, Şanlıurfa İlahiyat

Fakültesi Vakfı yayınları, Ankara, 1991

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. El-Eş'as, **Süneni Ebu Davud (I-VI)**, Çağrı

yayınları, İstanbul, 1981

ERAYDIN, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatler**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981.

EREN, Sıddık Naci, **Allah ve Resulüne En Yakın Yol**, Türedav Ofset Tesisleri,
Balıkesir, 1981

- **Rasulullah (sav)'ın Dilinden Şifalı Dualar**, Şelale yayınları, İstanbul, 2004

FİLİZ, Lütfi, **Noktanın sonsuzluğu (I-IV)**, Pan yayıncılık, İstanbul, 2004

FİRUZABADİ, Muhammed b. Yakub, **Kamus Tercümesi**, Matbaa-i Bahiye, 1304 h.

FRY, D.B., **Sufism and the Tradition (The Lamahat and Sata'at of Shah**

Waliullah), çev.G. N. Jalbani, The Octagon Pres, London 1980

GAZALİ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyayu Ulûmi'd-Dîn**, Çev.

Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, 1992.

- **Kimyâ-yı Saâdet (İslam Terbiyesi)**, Çev. Mahmut Çamdibi, Erkam

Yayınları, İstanbul, 1989.

- **Ravdatü't-Talibin ve Umdetü's-Salikin (Tasavvufun Prensipleri)**, terc.

Remzi Barışık, Kılıç Kitabevi, Ankara, trh.siz

GÖLPINARLI, Abdalbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**,

İnkılâp ve Akâ Kitabevi, İstanbul, 1977

-**Mevlevi Adap ve Erkamı**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1963

-**Mevlana Celaleddin**, İnkılap yayınları, İstanbul, 1985

GÜNDÜZ, İrfan, **Gümüşhânevî Ahmed Ziyaüddin**, Sehâ neşriyat, İstanbul, 1984

GÜMÜŞHANEVİ, Ahmed Ziyaeddin, **Camîu'l-Usul**, trs.siz

HACI Reşid Paşa, **Tasavvuf (Tarikatlar Silsilesi ve İslam Ahlakı)**, Salah Bilici

Kitabevi, İstanbul, 1965

HAFNİ, Abdülmün'im, **Mu'cem-u Mustalahati's-Sufiyye**, Daru'l-Messıra,

Beyrut, 1987

HAVVA, Said, **Ruh Terbiyemiz (İslam Tasavvufu)**, çev. Sait Şimşek, İbrahim

Sarmış, Davet yayınları, Konya, 1980

HUCVİRİ, Ali b. Osman Cullabi, **Keşfü'l-Mahcub (Hakikat Bilgisi)**, Çev.

Süleyman Uludağ, Dergâh yayınları, İstanbul, 1982.

IRAKİ, Fahrudin, **Lemaat**, terc. Saffet Yetkin, Ankara Üniversitesi Basımevi,

Ankara 1963

İBN ARABİ, Muhyiddin, **Fütihat-ı Mekkiyye**, terc. Selahattin Alpay, Sada

yayınları, İstanbul, 1971

-İstılahatü's-Şeyh Muhyiddin İbn Arabi (Mu'cemu Istılahatü's- Sufiyye),

Darul İmam Müslim, Beyrut, 1990 (1411 h)

- Tuhfetü's-Sefere, terc., Abdülkadir Akçiçek, Rahmet yayınları, İstanbul, 1971

İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed, **Sünen-i İbn-i Mace** ,(I-II) Kahire,1952

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Muhammed Mükerrerem el-Mısri, **Lisanü'l-Arap**,

Beyrut, 1955

İBN MESERRE, **El- Münteka (Muttakilerin Yolu)**, çev. Mehmet Necmeddin

Bardakçı, İnsan yayınları, İstanbul, 1999

İMAM-I RABBANİ, Ahmet Faruk Sahrindi, **Mektubat-ı Rabbani I-II**, çev.

Abdülkadir Akçiçek, Merve yayınları, İstanbul, 1977

İSFAHÂNÎ, Ebu'l Kasım Râgıb, **El-Müfredât**, Kahire, 1961

İSFEHANİ, Ebu Nuaym-İbnü'l-Cevzi, **Hilyetü'l Evliya-Sıfatü's-Safve**

(**Sahabeden günümüze Allah dostları**), çev: Heyet, Şule yayınları,
İstanbul, 1996,

İSKENDERİ, Ataullah, **Hikmetler Kitabı**, çev. Orhan Parlak, Cemil Çiftci, Ribat

yayınları, İstanbul, 1981

İZ, Mahir, **Tasavvuf**, Rahle Yayınları, İstanbul, 1969.

KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

-Bursada Tarikatlar ve Tekkeler(I-II), Uludağ Yayınları, Bursa, 1990

KAŞANİ, Kemaleddin Abdürrezzak, **İstılahatu's-Sufiyye**, Hikme yayınları,

Şam,1990,

KELABAZİ, Ebu Bekir, **et-Taarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Çev. Süleyman

Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979.

KILIÇ, Hamza, **Özbenlik (Kişisel Gelişmede Zikir ve Tesbih)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001

KONUK, Ahmet Avni, **Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi (I-IV)**, haz. Selçuk

Eraydın, Mustafa Tahralı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

Yayınları, İstanbul 1992

KONUR, Himmet, **İbrahim Gülşeni (Hayatı, Eserleri ve Tarikatı)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000

-Hasan Sezai ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı, Tıbyan Yayınları, İzmir, 2003

KOTKU, Mehmet Zahid, **Tasavvufi Ahlak (I-V)**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991

KUTUB, Seyyid, **Fi Zilâl'il-Kur'ân**, Hikmet yay., İstanbul, trh.siz

KUŞEYRİ, Ebulkasım Abdülkerim b. Hevazin, **Risale**, Çev. Süleyman Uludağ,

Dergah Yayınları, İstanbul, 1978

KÜBRA, Necmüddin, **Tasavvufi Hayat**, haz. Mustafa Kara, Dergah yayınları,

İstanbul, 1980

MUSLU, Ramazan, **Mustafa Kemaleddin Bekri ve Tasavvufi Görüşleri**, Erkam

yayınları, İstanbul, 2005

MÜSLİM, Ebu Hüseyin b. Haccac, **Sahih-i Müslim**, (I-III) ,İstanbul,1981

NEDVİ, Abd el-Bari, **Tasavvuf ve Hayat (Kitap ve Sünnetin Ruhuna Göre)**, çev.

Mustafa Ateş, Ahmet Said Matbaası, İstanbul,1967

ÖZTÜRK, Osman, **Tasavvufta İslami Hayat**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004

ÖZTÜRK, Y. Nuri, **Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf**, Yeni Boyut yayınları, İstanbul, 1997

- **Kutsal Gönüllü Veli Kuşadalı İbrahim Halveti**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1982

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)**,

M.E. Basımevi, İstanbul, 1983

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçay Yayınları, Ankara, 1989

RAZİ, Fahreddin, **Mefâtihu'l Gayb** (Tefsir-i Kebir), çev. Heyet, Akçay yayınları, Ankara, 1988

RUMİ, Eşrefoğlu, **Tarikatname**,hz. Esra Keskinılıç, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2001

SAHİB, Esad, **Mektubat-ı Mevlana Halid**, Haz. Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Umran Yayınları, İstanbul, 1993

SARI, Şeyh Muhammed Sait Seyfettin, **İhsan Yolu**, çev.Süleyman Kaya, 1973

SAYİC, Ahmet Abdurrahim, **Süluk inde'l-Hakim Tirmizi**, Daru's-Selam, Kahire, 1408 h

SELVİ, Dilaver, **Ziyaret Edepleri ve Yolculuk Hükümleri**, Semerkand Yayınları, Ankara, 1999.

-**Kur''ân ve Tasavvuf**, Şule yayınları, İstanbul, 1997

SERKAVİ, Hasan, **Mu'cemu Elfazi's-Sufiye**, Müessesetü Muhtar, Kahire, 1987

SERİN, Rahmi, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek yayınları, İstanbul, 1984

SERRAC, Ebu Nasr et-Tusi, **el-Lüma' (İslam Tasavvufu)**, Çev. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996.

SUFİ, Abdülkadir, **Yüz Basamak**, çev. Yusuf Tathısu, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1982

SUNAR, Cavit, **Melametilik ve Bektaşilik**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975

SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Ömer, **Avârifü'l-Meârif (Gerçek Tasavvuf)**, çev.

Dilaver Selvi, Umran yay., 1995

- **İrşadü'l-Mürşidin (Müritliğin Temel Öğretileri)**, çev. Mehmet

Emin Fidan, Hacegan Yayınları, İstanbul, 2000

SÜLEMİ, Ebu Abdurrahman, **Sülemi'nin Risaleleri (Tasavvufun Ana İlkeleri)**,

Çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

ŞAH, İdris, **Yolun Yolu**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996

ŞUŞUD, Hasan Lütfi, **İslam Tasavvufunda Hacegan Hanedanı**, Doğan Kardeş yayınları, İstanbul, 1952

TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Taberi Tefsiri**, Çev. K.Aytekin,

H.Karakaya, Hisar yay.,İstanbul,1996

TAHRALI, Mustafa, “İbn Arabi’de Bir Hadis-i Kudsinin Yorumu”, İbn Arabi,

Mişkâtü'l-Envar, (içinde), çev. Mehmet Demirci, **Nurlar Hazinesi**, İz yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 1994

TANEVİ, Eşref Ali, **Hakikatü't-Tarika Tercümesi (Hadislerle Tasavvuf)**, çev.

Ahmet Yıldırım, Umran yayınları, İstanbul,1995

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed, **Camius Sahih (I-IV)** , Mısır, 1938

TOSUN, Necdet, **İmam-ı Rabbani Ahmet Sahrindi**, İnsan Yayınları, İstanbul,

2005,

TÜRER, Osman, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1998.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.

YÜCE, Abdülhakim, **Razinin Tefsirinde Tasavvuf**, Çağlayan yayınları, İzmir, 1996

YILDIRIM, Ahmet, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000

YILMAZ, Coşkun, **Vefatının Onuncu Yılında M. Zahid Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu Tebliğleri**, Seha Neşriyat, İstanbul,1991

YILMAZ, Hasan Kamil, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul, 1992.

-Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı, Erkam yay, İstanbul, 1980